

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO  
V OLOMOUCI**

**KATEDRA SLAVISTIKY**

**ODBORNÝ PŘEKLAD ČÁSTI KNIHY „BUDDIZM“**

**TRANSLATION OF SCIENTIFIC TEXT – PART OF THE BOOK  
"BUDDIZM"**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

**VYPRACOVALA:** Nikola Krupková

**VEDOUCÍ PRÁCE:** PhDr. Milena Machalová

**2019**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny.

V Olomouci dne 16. 4. 2019

---

Podpis

Tímto děkuji PhDr. Mileně Machalové za konzultace a cenné rady, které mi poskytla při zpracování této bakalářské práce.

---

Podpis

## Obsah

ÚVOD.....	6
1. BUDDHISMUS .....	8
1.1    Formy buddhismu .....	10
1.2    Tibetský buddhismus .....	11
2. BUDDHISMUS V RUSKU.....	12
2.1    Současná situace v Rusku .....	13
3. ODBORNÝ STYL.....	15
3.1    Charakteristika ruského odborného stylu.....	16
4. PŘEKLAD A PŘEKLÁDÁNÍ.....	18
4.1    Překladařské přístupy .....	19
4.2    Ekvivalence překladu.....	20
4.2.1    Přímé ekvivalenty .....	20
4.2.2    Kontextové ekvivalenty .....	20
4.2.3    Funkční ekvivalenty.....	20
4.2.4    „Bezekvivalentnost“ .....	21
4.2.5    Problémy ekvivalence českých a ruských slov.....	21
4.3    Překlad reálií .....	22
4.3.1    Překlad toponym a proprií .....	22
4.4    Překlad termínů .....	23
4.4.1    Religiózní terminologie .....	23
4.5    Překlad vlastních jmen ze sanskrtu do češtiny a ruštiny .....	25
4.5.1    Transkripce sanskrtské abecedy do angličtiny, češtiny a ruštiny .....	25
4.5.2    Skloňování vlastních jmen.....	26
5. PROBLÉMY PŘEKLADU Z RUSKÉHO JAZYKOVÉHO SYSTÉMU DO ČESKÉHO.....	28
5.1    Přechodníkové konstrukce .....	28

5.2	Slovesná adjektiva.....	30
5.3	Interpoziční slovosled .....	30
5.4	Pasivní konstrukce .....	31
5.5	Záměna slovních druhů .....	32
5.6	Ekvivalence termínů .....	32
6.	PŘEKLAD TEXTU .....	34
	ZÁVĚR .....	47
	РЕЗЮМЕ.....	49
	BIBLIOGRAFIE.....	54
	Použitá literatura .....	54
	Internetové zdroje .....	56
	SEZNAM PŘÍLOH .....	I
	Příloha č. I.....	II
	Příloha č. II.....	VI
	Příloha č. III .....	VIII

## ÚVOD

Bakalářská práce je věnována překladu odborného textu, části knihy „Buddizmus“. Cílem bakalářské práce je překlad odborného textu a dále vytvoření rusko-českého slovníku, který je vypracován na základě vybraných termínů z výchozího textu.

Buddhismus je v Rusku poměrně rozšířeným náboženstvím, řadí se mezi čtyři největší ruská náboženství (k buddhismu se hlásí přibližně 1,5 – 2 miliony ruských obyvatel). Proto nejdříve charakterizujeme buddhismus, a to pro lepší orientaci ve vybraném tématu. Dále se budeme věnovat jak historickému vývoji buddhismu, tak i konkrétně buddhismu v současném Rusku.

V následující kapitole se budeme zabývat odborným stylem, jeho hlavními rysy a charakteristikou ruského odborného stylu. Dále se budeme věnovat překladu, jeho obecné charakteristice a strategiím, které lze při překladu použít. Jedním z hlavních problémů překladu je problém přeložitelnosti, respektive nepřeložitelnosti, proto pozornost bude věnována i ekvivalenci překladu. V teoretické části se budeme zabývat problematikou překladu jazykových jevů, jež jsou charakteristické pro odborný styl, tj. termínů a reálií. V rámci termínů charakterizujeme i religiózní terminologii. Všechny buddhistické spisy mají svůj původ v sanskrtu, proto se budeme věnovat skloňování a překladu buddhistických názvů a jmen do češtiny a ruštiny.

V závěru bakalářské práce se budeme zabývat problematikou překladu z ruského jazykového systému do českého. Pozornost je věnována přechodníkovým konstrukcím a slovesným adjektivům, se kterými se v ruštině často setkáváme. Také se budeme zabývat možnostmi, jak lze dané jazykové jevy překládat do češtiny. Dále se zaměříme například na interpoziční slovosled a pasivní konstrukce. V teoretické části vycházíme z odborných knih a publikací. Publikací o překladu bylo napsáno velké množství, proto je porovnáváme a na základě syntézy uvádíme ověřené informace.

V praktické části uvádíme text překladu části knihy „Buddizmus“. Kniha je věnována vývoji buddhismu, jeho šíření, hlavním pravidlům a v neposlední řadě kánonům a spisům buddhismu. Pro náš překlad jsme zvolili několik kapitol, především o buddhistické literatuře. V první kapitole „Pravda nebo výmysl“ se polemizuje o existenci zakladatele buddhismu Siddhárthy Gautamy. Následující kapitola „Taje košů moudrosti“ se zabývá

nejstaršími texty a důkazy buddhismu. Na konci dané kapitoly se dozvídáme o vzniku Tripitaky, nejdůležitějším kánonu buddhismu.

„Tripitaka“ je název třetí kapitoly, jež navazuje na „Taje košů moudrosti“. V dané části je podrobně popsáno postupné sepisování Tripitaky, její obecná charakteristika a jednotlivé části. Tripitaka se skládá ze 3 částí: Suttavibhangy, Khandhaky a Pariváry, každá část je detailně popsána. Je zřejmé, že buddhismus obsahuje nejen texty a spisy, jež patří k originálnímu kánonu, ale také texty nekanonického původu. Mezi ně například patří spis Milinda-pañhu, který uctívají buddhisté po celém světě. O textech nekanonické literatury pojednává čtvrtá kapitola „Za hranicemi kánonu“.

Poslední kapitola „Prameny buddhismu“ je věnována historii buddhismu. V dané kapitole lze najít například, jak velkou roli sehráli ruští orientalisté v historii buddhistické literatury, již nahlédli na historii buddhismu novým způsobem, nebo se dozvíme o postavení indického obyvatelstva a jeho dělení na varny.

Součástí bakalářské práce jsou tři přílohy. Přílohy tvoří rusko-český slovník vybraných termínů z textu originálu, dále výkladový slovník a výchozí text překladu.

# 1. BUDDHISMUS

Nábožensko-filozofický systém vzniká na území přední Indie v 6. století př. n. l. a je spojován se životem a světskou činností prince Siddhárthy Gautamy, později známého jako Buddha („probuzeného“).<sup>1</sup> „Buddhismus je považován za čtvrté nejrozšířenější náboženství na světě (po křesťanství, islámu a hinduismu)“<sup>2</sup>. Má téměř 500 milionů stoupenců, především v Barmě (Myanmaru), Číně, Thajsku, Japonsku, na Šrí Lance a v Koreji.<sup>3</sup>

V následující kapitole je vymezena podstata buddhismu, jeho základní zásady a principy. Jelikož není buddhismus hlavním cílem naší bakalářské práce, je nastíněn pouze obecně. Čerpáme především z knih „Světová náboženství“ a „Kniha náboženství“.

Jedná se o **neteistické náboženství**, tj. náboženství nezahrnující bohy či boha, proto se někdy buddhismus považuje spíše za filozofický systém. Zakladatel buddhismu **Siddhártha Gautama** založil své učení na vlastních zkušenostech, ke kterým došel po dlouhé cestě meditace a askeze (Siddhártha Gautama ve 29 letech odešel ze svého paláce hledat poznání, po dlouhé meditaci dosáhl probuzení a do konce svého života hlásal své učení). Stejně jako východní náboženské systémy i buddhismus prohlašuje, že život plyne ve věčném cyklu (sansáre), nikoli po přímce. „Cyklus života, zrození a smrti (sansára) tvrdí, že nic není trvalé a všechno se nachází ve formě neustálého toku“<sup>4</sup>. „Nirvána je nepodmíněný a nezávislý stav, a tudíž pro buddhisty absolutní pravda. Tento blažený stav bytí je nám dostupný na zemi a v tomto životě.“<sup>5</sup> Buddhismus tvrdí, že utrpení je možné ukončit a k dosažení tohoto cíle nám mohou pomoci čtyři vznešené pravdy.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> KRYVELJOV, Iosif Aronovič. *Dějiny náboženství II*. Praha: Mladá fronta, 1981, s. 262.

<sup>2</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0.) s. 129.

<sup>3</sup> KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 8024209837 s. 84.

<sup>4</sup> KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 8024209837 s. 76.

<sup>5</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0.) s. 139.

<sup>6</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0.) s. 128-139.



## Čtyři vznešené pravdy a ušlechtilá osmidílná stezka

Základem buddhistického učení (dharmy) jsou **čtyři vznešené pravdy**, které mají pomoci lidem pochopit učení Buddha a překonat jejich utrpení. Společně s osmidílnou stezkou tvoří podstatu Buddhova učení.

1. První vznešená pravda hovoří o strasti a utrpení. Život od narození přes nemoci, stárnutí až po smrt je strastný. Buddhismus si klade za cíl pomoci lidem k pochopení a překonání strasti.
2. Druhá vznešená pravda odhaluje příčiny strasti, kterými jsou chtivost a žádostivost, touha po stále nových věcech, jež jsou spojeny s potěšením a radostí. Pokud bude člověk pořád toužit po věcech nových, nikdy neuspokojí svoji touhu.
3. Třetí ušlechtilá pravda se zabývá potlačením touhy, která vede ke vzniku dalších strastí. Potlačíme-li naši touhu, postupně nám vymizí všechna strast, která existuje v našem životě.
4. Čtvrtá vznešená pravda představuje ušlechtilou osmidílnou stezku, která vede k odstranění strasti.<sup>7</sup>

První tři vznešené pravdy tvoří filozofii buddhismu, zatímco čtvrtá vznešená pravda reprezentuje etiku.

**Ušlechtilá osmidílná stezka** – cesta osmi kroků, které není nutné vykonat postupně za sebou, neboť překonání žádostivosti a chtivosti je možné dosáhnout osmi principy, nikoli činy. Ušlechtilá osmidílná stezka se věnuje třem hlavním aspektům, tj. moudrosti (první dva kroky), ctnosti (3. – 5. krok) a soustředění (6. – 8. krok).<sup>8</sup>

1. Správné pochopení
2. Správné zamýšlení
3. Správné mluvení
4. Správné jednání
5. Správné živobytí
6. Správné úsilí
7. Správná všímavost

---

<sup>7</sup> KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 8024209837 s. 74.

<sup>8</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0.) s. 140.

## 8. Správné soustředění<sup>9</sup>

Čtvrtý krok hovoří o „správném jednání“, kterého člověk dosáhne tím, že bude dodržovat **pět zásad správného chování**:

1. Nezabíjet
2. Nelhat
3. Nekrást
4. Nepožívat opojné nápoje
5. Nedopustit se cizoložství

Především zásada „Nezabíjet“ se v buddhismu považuje za velmi důležitou, jedná se o první etickou normu, která se musí přísně dodržovat. Zákaz zabíjení se týká nejen lidí, ale i všech živých bytostí. Poslední tři kroky obsahují radu, která tvrdí, že pouze mentálním tréninkem lze dosáhnout nirvány.<sup>10</sup>

### 1.1 Formy buddhismu

Po Buddhově smrti se učedníci snažili sjednotit jeho učení, a proto uspořádali několik koncilů. Již na druhém koncilu se začaly projevovat různé názory na buddhismus, v jejichž důsledku vznikly dva směry, **theraváda** a **mahájána**, které způsobily rozdělení buddhismu. Théravádový buddhismus (neboli hínajána, „malý vůz“) je používán především mnichy, z výše uvedených směrů je starší, čítá přes tři sta milionů stoupenců na celém světě. Je praktikován například na Šrí Lance, v Barmě (Myanmaru), Kambodži, Thajsku, Laosu atd.<sup>11</sup> Théraváda je konzervativní, požaduje pevné zachování původních doktrín, za základní text považuje kánon Tripitaku. Ideálním typem člověka je arhat („zasloužilý“, „termín používaný pro Buddhovy stoupence, kteří dosáhli osvícení“<sup>12</sup>) Mahájánový buddhismus („velký vůz“) je liberálnější, ideálním typem člověka je označován bódhisattva. Bódhisattvou je označován člověk, který dosáhl probuzení, ale rozhodl se zůstat na zemi a zasvětit svůj život pomoci ostatním. Později vzniká další směr buddhistického učení zvaný **vadžrajána** („diamantový vůz“), která vychází z mahájány.<sup>13</sup>

---

<sup>9</sup> KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 8024209837 s. 74.

<sup>10</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0.) s. 141.

<sup>11</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0.) s. 129.

<sup>12</sup> *Kniha náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0 s. 155.

<sup>13</sup> Tamtéž s. 128-157.

## 1.2 Tibetský buddhismus

V této kapitole se zaměříme na tibetský buddhismus a jeho školy, jelikož tibetský buddhismus je rozšířen i v Rusku. Čerpáme především z knihy „Dějiny náboženství II“ a „Pojednání o věcech tibetských“.

Kolébkou tibetského buddhismu je Tibet, do kterého buddhismus proniká z Indie. Tibetský buddhismus je také nazýván pojmem lámaismus, podle termínu „láma“, označujícího vyššího církevního hodnostáře (doslovný překlad „vyššího není“<sup>14</sup>). Termín „láma“ byl vytvořen evropskými badateli. Tibetský buddhismus nachází své stoupence nejen v Tibetu a Mongolsku, ale také v Rusku a dalších západních zemích.<sup>15</sup>

Josif Aronovič Kryveljov v knize „Dějiny náboženství II“ hovoří o buddhismu, jež přináší do Tibetu v 5. a v 6. století indické obyvatelstvo, které se stěhovalo do sousedních zemí. Dříve, než přišel buddhismus do Tibetu, byl na tomto území rozšířen bönismus, který podporovala část zdejší šlechty. Až králem Sronczangambo (754-797) byl buddhismus prohlášen za státní náboženství v Tibetu. Tibetský buddhismus je výsledkem spojení buddhistických škol mahájány a vadžrajány, avšak od původního buddhismu se odlišuje především svými pestrobarevnými obřady.<sup>16</sup>

V tibetském buddhismu se rozeznávají čtyři školy, nejstarší školu představuje **Ňingma** („škola „Červených čepic“ pro červenou barvu obřadní mitry“<sup>17</sup>). Ňingma vzniká v 8. století a je spojována s Padmasambhavem a Vimamitrovem. Následující je škola **Kadam** (9. - 10. století), jež lpěla na správném výkladu dharmy. Danou školu vytvořil Domtön Gjalwä Džungnä, který také založil stejnojmenný klášter. Kadam se postupně stávala součástí jiných škol, například školy **Gelug**, kterou založil ve 14. století Congkhapa. Za třetí školu se považuje **Kagjü** („ústně předávané učení“<sup>18</sup>), která pokračuje ve stopách askety Nárópy. Poslední čtvrtou školou je **Sakja**, které se podařilo na krátký čas ovládnout Tibet.<sup>19</sup>

---

<sup>14</sup> KRYVELJOV, Iosif Aronovič. *Dějiny náboženství II*. Praha: Mladá fronta, 1981, s. 336.

<sup>15</sup> Tamtéž s. 336.

<sup>16</sup> Tamtéž s. 336.

<sup>17</sup> KOLMAŠ, Josef. *Pojednání o věcech tibetských*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-386-3. s. 96.

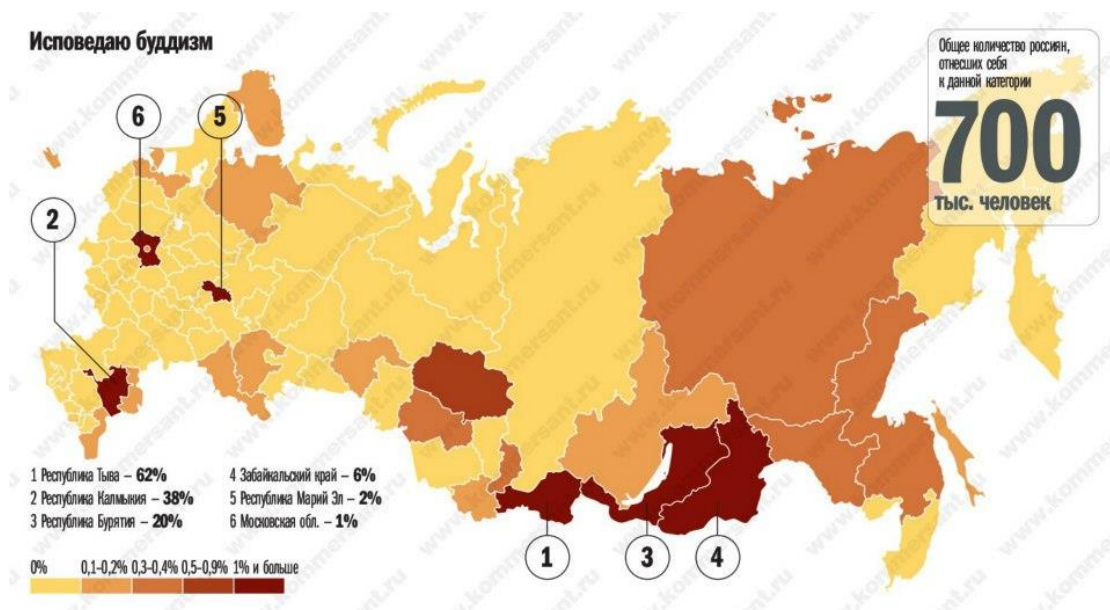
<sup>18</sup> KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. Praha: Libri, 2009. ISBN 9788072773947. s. 108.

<sup>19</sup> KOLMAŠ, Josef. *Pojednání o věcech tibetských*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-386-3. s. 96-99.

## 2. BUDDHISMUS V RUSKU

Buddhismus je jedním ze čtyř tradičních náboženství na území Ruska, které se postupně rozvíjelo především na území Kalmycka, Burjatska a Tuvy. Přibližně 1 % ruského obyvatelstva je tvořeno buddhisty, tj. cca 1,5 – 2 mil. obyvatel celého Ruska.<sup>20</sup>

Následující kapitola je věnována vývoji buddhismu v Rusku a dále současné situaci v této zemi.



Области Ruska, ve kterých převládá buddhismus<sup>21</sup>

Buddhismus v Rusku především zastupuje tibetský buddhismus (lámaismus), který se na území Ruska rozšířil z Tibetu v 17. století. Nejdříve se buddhismus dostal na území Burjatska přes Mongolsko, zásluhou mongolských kmenů Kalmyků a Burjatů, které přišly do zabajkalské oblasti. Dále se buddhismus rozšiřoval do Tuvy a poté do Kalmycka.<sup>22</sup> V roce 1741 byl buddhismus uznán carevnou Alžbětou Petrovnou za státní náboženství. („В 1741 году вышел указ императрицы Елизаветы Петровны об официальном признании буддизма в России.“<sup>23</sup>) Na konci 19. století buddhismus

<sup>20</sup> Буддизм: История и распространенность буддизма в России. In: *Advantour* [online]. [cit. 2019-02-08]. Dostupné z: <https://www.advantour.com/rus/russia/religion/buddhism.htm>

<sup>21</sup> Буддизм в России. In: *MapinMap* [online]. 30.06.2016 [cit. 2019-02-06]. Dostupné z: <http://mapinmap.ru/archives/7500>

<sup>22</sup> BĚLKA, Luboš. *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Religionistika. ISBN isbn80-210-2727-4. s. 40-41.

<sup>23</sup> ВЕРХОВСКИЙ, Л. А. а Б. У. КИТИНОВ. Буддизм в России. In: *Понятия и категории* [online]. [cit. 2019-02-07]. Dostupné z: <http://ponjatija.ru/node/12801>

představoval rozsáhlý náboženský systém. Na ruském území bylo postaveno několik set klášterů, například v Kalmycku bylo založeno cca 105 klášterů a chrámů, v rámci daného celku se k buddhismu hlásilo přes pět tisíc věřících. Buddhismus se šířil dále na západ a v roce 1915 byl v Petrohradě postaven buddhistický klášter, na jehož financování se podíleli buddhisté z Burjatska a Mongolska. Buddhismus se postupně dál rozvíjel, avšak zvrát nastal s nastoupením sovětské vlády, která stejně jako jiná náboženství i buddhismus potlačovala. Ve 30. letech se s nástupem represí začaly rušit buddhistické kláštery. Změna nastala po druhé světové válce, v roce 1946, kdy svoji činnost obnovil „Centrální duchovní ústav buddhistů“ („Центральное духовное управление буддистов“<sup>24</sup>), založený roku 1922. Od roku 1992 začal stát finančně podporovat výstavbu a rekonstrukci klášterů. Na území celého Ruska se vyskytuje až 150 buddhistických obcí. Od roku 2003 v Kalmycku pracuje náboženská organizace „Asociace buddhistů Kalmycka“<sup>25</sup>. Kromě oblastí, ve kterých zaujímá buddhismus první místo, se můžeme setkat s buddhistickými kláštery například v Petrohradě, Moskvě nebo v dalších městech.<sup>26</sup>

## 2.1 Současná situace v Rusku

Ruské obyvatelstvo se čím dál více začíná zajímat o buddhismus, což se odráží na rostoucím čísle buddhistů v Rusku. Ke zvýšení počtu buddhistických stoupenců přispěla i krize v roce 2015, během které se ruští obyvatelé začali hlásit k různým náboženstvím Ruska, včetně buddhismu.

Rusko v polovině května letošního roku (12. – 13. 5.) navštíví dalajláma, který bude svým stoupencům objasňovat základní zásady buddhismu. Dalajláma dokonce napsal seznam děl, u kterých by byl rád, aby byla přeložena do ruštiny. Ruští buddhisté z fondu „Zachráníme Tibet“ („Сохраним Тибет“) pracovali v posledních letech na přání dalajlámy a přeložili několik knih, například knihu „Nálanda“.<sup>27</sup>

---

<sup>24</sup> ВЕРХОВСКИЙ, Л. А. а Б. У. КИТИНОВ. Буддизм в России. In: *Понятия и категории* [online]. [cit. 2019-02-07]. Dostupné z: <http://ponjatija.ru/node/12801>

<sup>25</sup> Буддизм: История и распространенность буддизма в России. In: *Advantour* [online]. [cit. 2019-02-08]. Dostupné z: <https://www.advantour.com/rus/russia/religion/buddhism.htm>

<sup>26</sup> ВЕРХОВСКИЙ, Л. А. а Б. У. КИТИНОВ. Буддизм в России. In: *Понятия и категории* [online]. [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: <http://ponjatija.ru/node/12801>

<sup>27</sup> *Save tibet* [online]. 13.2.2019 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://savetibet.ru/2019/02/13/dalai-lama.html>

Buddhismus je dokonce podporován i Vladimírem Putinem. Oficiální webová stránka V. Putina zveřejnila v roce 2017 zprávu, ve které V. Putin popřál buddhistickým obyvatelům všechno nejlepší do nového roku. Také dodal, že duchovní buddhistické hodnoty pomáhají ke sblížení občanů, jejich spolupráci a toleranci. Dále řekl, že dané hodnoty mají velký význam pro mnohonárodnostní ruské obyvatelstvo a pomáhají k rozvoji vztahů mezi národy a náboženstvími.<sup>28</sup> Stejného názoru je i premiér Dmitrij Medveděv, který následoval V. Putina a poblahopřál buddhistům k novému roku. Podle internetového portálu Ria Novosti D. Medveděv ke slově V. Putina dodal, že hodnoty a tradice buddhismu jsou nedílnou součástí ruského historického a kulturního dědictví.<sup>29</sup>

Josef Kolmaš v knize „Malá encyklopedie buddhismu“ zmiňuje i ruské univerzity, které se věnují studiu východního náboženství, respektive buddhismu. Studenti zde mohou studovat například tibetskou medicínu (medicínu buddhismu), kulturu buddhismu, filozofii buddhismu a Evropy apod. V Moskvě je možné studovat v Buddhickém institutu, ve kterém je realizováno například studium mongolštiny a tibetštiny. Institut orientalistiky AN, Petrohradské univerzity<sup>30</sup>, vlastní mimo jiné i nejcennější a největší kolekci tibetských rukopisů v Evropě.<sup>31</sup>

---

<sup>28</sup> Поздравление буддистам России с праздником Сагаалган. In: *Президент России* [online]. 27.2.2017 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://kremlin.ru/events/president/news/53946>

<sup>29</sup> Медведев: традиции буддийского Сагаалгана сближают народы России. In: *Риа новости* [online]. 16.2.2018 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://ria.ru/20180216/1514778838.html?in=t>

<sup>30</sup> KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. Praha: Libri, 2009. ISBN 9788072773947. s. 36.

<sup>31</sup> KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. Praha: Libri, 2009. ISBN 9788072773947. s. 35-37.

### 3. ODBORNÝ STYL

Odborný styl charakterizuje logická stavba vět, neosobnost ve vyjadřování, hutnost, objektivní pohled na problematiku, jednoznačnost a používání neemocionálních slov. Texty odborného stylu mají převážně **písemnou formu**, výjimku tvoří přednášky.<sup>32</sup>

Podle I. R. Galperina se odborné texty dělí na texty humanitní a texty exaktní vědy. V exaktní vědě se používá především **pasivum**, které umožňuje potlačení osoby autora. Díky pasivu jsou texty více zaměřené na informace a fakta. L. Dušková tvrdí, že v odborném stylu se pasivní konstrukce užívají více (cca 20 %), naopak v hovorovém stylu méně (cca 3 %). Dále dodává, že v jednotlivých odborných textech se mohou vyskytovat v poměru 3:1 (pasivum vůči aktivní formě).<sup>33</sup> V ruském odborném stylu se pasivní konstrukce užívá mnohem častěji než v češtině.

Dalším rysem odborného stylu je **logické uspořádání vět a jejich přesná formulace**. Proto mají velký význam „navazovací slova“, která pomáhají čtenáři v orientaci v textu. V angličtině se například jedná o *so, however, also* atd., v češtině použijeme například *nicméně, avšak, tak* atd., v ruštině se daná slova či slovní spojení nazývají „*текстовые ориентиры*“, jedná se například o *так как, наконец-то, во первых* atd.<sup>34</sup>

Pro odborný styl jsou typické **odborné názvy (termíny)**, které se používají výhradně v textech odborného stylu. Termíny zaručují jednoznačnost, ustálenost, přesnost a mají neexpresivní charakter. Na rozdíl od jiných slov termín vystupuje samostatněji a není tak závislý na kontextu. V překladu odborného stylu se často objevují vysvětlivky a komentáře, které objasňují rozdíly v terminologii ve výchozím a cílovém jazyce, jelikož cílová skupina může mít jinou kulturu.<sup>35</sup>

---

<sup>32</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar a Ida ROCHOVANSKÁ. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1977, s. 53.

<sup>33</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar a Ida ROCHOVANSKÁ. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1977, s. 33-35.

<sup>34</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar a Ida ROCHOVANSKÁ. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1977, s. 39.

<sup>35</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 18-19.

### 3.1 Charakteristika ruského odborného stylu

Jedním ze specifíků ruského odborného stylu je slovosled věty. V ruském jazykovém systému se často používá **obmykání** („обмыкание“). Jaroslav Moravec charakterizuje obmykání jako „přívlastky shodné, rozvité jinými členy a stojící před substantivem, při čemž člen, kterým je přívlastek rozvit, stojí uprostřed mezi přívlastkem a členem řídicím, je tedy jakoby „obemknut“ mezi nimi“<sup>36</sup> D. Knittlová a I. Rochovanská charakterizují ve své knize „Funkční styly angličtina a čeština“ anglický a český slovosled. Tvrdí, že „kdybychom při překladu nerespektovali zásadu logického pořádku slov a ponechali v češtině anglický slovosled, mohli bychom předkládat čtenáři řešení, které by bylo v rozporu s komunikativním cílem sdělení původního textu.“<sup>37</sup> Totéž platí i o ruském a českém slovosledu.

*По-новому подошел к изучению идеологии буддизма автор изданной в 1918 г. книги „Проблемы буддийской философии“ О. О. Розенберг...*

V češtině, stejně jako v ruštině, se v odborných textech užívá buď **neosobní vyjadřování**, které zaručuje přísnou objektivitu,<sup>38</sup> nebo vyjádření osoby autora první osobou čísla množného, tzv. **autorský plurál**, který není přijímán bez výhrad. Bývá označován za určitou formu alibismu a doporučuje se především pro kolektivní práce.

V ruském odborném textu najdeme mnoho konstrukcí s **podstatnými jmény slovesnými** („отглагольные существительные“), která v ruštině zaručují nominálnost textu. V našem překladu se například vyskytuje toto slovní spojení:

*вывести объяснение namísto объяснить – vysvětlit*

V ruském odborném stylu se používají **slovesné kondenzátory**, tj. „slovesné tvary, které připomínají větu tím, že vyjadřují obsahově závažný vedlejší děj závislý na ději

---

<sup>36</sup> MORAVEC, Jaroslav, ed. *Kniha o překládání: příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knižnice československo-sovětského institutu, sv. 11. s. 289.

<sup>37</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar a Ida ROCHOVANSKÁ. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1977, s. 42.

<sup>38</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRÝGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286. s. 149.



hlavním, ale vyjadřující jej zkráceně, zhuštěně.“<sup>39</sup> Jedná se o přechodníky, infinitiv nebo slovesná přídavná jména.

*...варианты, дающие возможность отличить наиболее древние места от позднейших напластований...*

*...стремясь добраться до истоков буддизма, ученые обратились к ...*

*Четкого принципа в этом делении уловить нельзя.*

---

<sup>39</sup> ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999, 122 s. ISBN 802102058X. s. 81.

## 4. PŘEKLAD A PŘEKLÁDÁNÍ

**Překlad** je vymezen jako převod textu z výchozího do cílového jazyka (z jednoho jazyka do druhého), přičemž se klade důraz na přenesení obsahu výchozího textu odpovídajícími jazykovými prostředky cílového jazyka. Neméně důležitá je také **forma**, translát musí odpovídat formě originálu (číslování odstavců atd.).<sup>40</sup>

Překlad můžeme chápat jako tři rozdílné věci:

- a) činnost
- b) výsledný text
- c) prostředek komunikace

Překládání představuje komplikovanou činnost, neboť záleží na překladateli, jak danému textu porozumí, jaké postupy použije a jak se vyrovná s jednotlivými problémy. Proto můžeme konstatovat, že se jedná o individuální činnosti, při které záleží především na myslí překladatele.<sup>41</sup> Teoretikové překlada uvádějí různé charakteristiky překlada, uvedeme si například definici Dušana Žváčka a Dagmar Knittlové, abychom poukázali na různorodost chápání pojmu překlad.

Dušan Žváček definuje překlad jako „specifickou transformaci slovesného díla z jednoho jazyka ve slovesné dílo ve druhém jazyce, vyjádřenou příslušnými jazykovými prostředky tak, aby byla zachována obsahová (významová), estetická, stylistická aj. hodnota originálu, tzn. jeho funkčnost.“<sup>42</sup>

Dagmar Knittlová tvrdí, že „překlad se chápe spíše jako komunikativní záležitost než jako proces překódování, orientace směřuje spíše k funkci cílového textu, který se nepovažuje za izolovaný jazykový útvar. V překlada se kombinují vnitrojazykové aspekty s postojem, kulturou, místem a časem.“<sup>43</sup>

---

<sup>40</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překlada. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 22.

<sup>41</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překlada. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 8.

<sup>42</sup> Tamtéž s. 22.

<sup>43</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRÝGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286. s. 14.

V knize „Překlad a překládání“ B. Grygová popisuje několik aspektů, které by měl obsahovat adekvátní překlad originálu. Mezi tyto aspekty řadí například význam, který by se měl co nejvíce shodovat u obou textů, dále přirozenost překladu atd. Dále se domnívá, že čtenář by neměl poznat rozdíl mezi textem originálu a překladem.<sup>44</sup>

#### 4.1 Překladatelské přístupy

Máme několik přístupů a strategií, které můžeme při překladu použít. Nejrozšířenější je **lingvistický přístup**, který spočívá v ekvivalenci textu. Dále můžeme využít tzv. **skopos**, „v teorii skoposu platí, že pro překládání je rozhodující jeho funkce“<sup>45</sup>. Další je tzv. **fidelita** neboli intertextová koherence. Podstatou fidelity je utvoření mezitextové koherence mezi originálním textem a translátem, přičemž zachováváme vnitřní koherenci textu translátu.<sup>46</sup> Dnes je za nejčastěji používaný princip překladu považován **funkční přístup**, ve kterém se zdůrazňuje stejná funkce jazykových prostředků.

---

<sup>44</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286. s. 14.

<sup>45</sup> FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009, 320 s. Studium, sv. 28. ISBN 9788072943432. s. 135

<sup>46</sup> FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009, 320 s. Studium, sv. 28. ISBN 9788072943432. s. 136

## 4.2 Ekvivalence překladu

Jedním z hlavních problémů překladu je **problém přeložitelnosti**, respektive nepřeložitelnosti. Někdy se části textu nedají úplně přeložit, a proto musí být dané celky textu adekvátně nahrazeny (kompenzovány). Existují různé stupně ekvivalence:

### 4.2.1 Přímé ekvivalenty

Jazykové prostředky výchozího i cílového jazyka **se shodují**, tj. mají **stejný význam**, často se jedná o slovníkový ekvivalent. Přímé ekvivalenty využíváme například při překladu geografických názvů, dní v týdnu nebo měsíců.<sup>47</sup>

*Будда – Buddha*

*Капилаваста - Kapilavasta*

### 4.2.2 Kontextové ekvivalenty

Jednomu slovu výchozího jazyka odpovídá více jazykových prostředků cílového jazykového systému a obráceně. Často si překladatel vybírá z několika slovníkových ekvivalentů, jejichž použití závisí na kontextu textu.<sup>48</sup>

*Форма* má v češtině několik ekvivalentů, např. uniforma, forma, formalita atd.

*Школьная форма – školní uniforma*

*Это пустая форма – je to pouze formalita*

*Форма возрождения – forma znovuzrození*

### 4.2.3 Funkční ekvivalenty

Funkční ekvivalence je používána v případě, kdy slovo výchozí jazyka obsahuje **jiný význam** v jazyce cílovém, či se jedná o **úplnou absenci** daného slova v cílovém jazykovém systému. Při použití funkčních ekvivalentů dochází k jistým ztrátám informací, nicméně tyto ztráty jsou zaměněny vhodnými slovy, které se hodí do kontextu translátu, a tím zaručují funkční přesnost textu.<sup>49</sup>

---

<sup>47</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 22-23.

<sup>48</sup> HRDLÍČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 149 s. ISBN 80-86642-13-5. s. 139.

<sup>49</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 24.

#### 4.2.4 „Bezektivivalentnost“

„Bezektivivalentnost“ můžeme také nazvat jako **absenci shody** lexikální jednotky mezi různými jazykovými systémy. Problém „bezektivivalentnosti“ se nejčastěji týká termínů nebo reálií, které jsou typické pro jednu národní kulturu, avšak ne pro druhou.<sup>50</sup> Problematika překladu reálií a termínů je objasněna níže.

#### 4.2.5 Problémy ekvivalence českých a ruských slov

Oba jazykové systémy prošly dlouhým vývojem, tudíž jsou natolik diferencované, že obdobná slova nemůžeme ve druhém jazykovém systému vyvodit se 100% jistotou. Přejatá slova jsou na tom lépe, ta se někdy svým významem přímo kryjí.<sup>51</sup>

*Ортодоксальный – ortodoxní*

Překladatelé si musí především dát pozor na rusko-česká **homonyma**, tj. slova, která vypadají stejně, ale jejich význam se liší. Jedná se o tzv. „zrádné přátele“.

*Быт – způsob života x быт – квартира*

*Взгляд – názor x взгляд – вид*

*Конечно – samozřejmě x конечно – наконец-то*

---

<sup>50</sup> HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 149 s. ISBN 80-86642-13-5. s. 139-140.

<sup>51</sup> ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999, 122 s. ISBN 802102058X. s. 28-29.

### 4.3 Překlad reálií

Reálie můžeme definovat jako nositele národních, kulturních a historických vlastností, jež reprezentují určitou kulturu. Překlad reálií je pro překladatele velmi obtížný, neboť reálie nemusí mít v cílovém jazyce přesný ekvivalent. Jiří Levý a Anton Popovič se zabývají problematikou překladu reálií a zmiňují dva postupy: **naturalizaci** a **exotizaci**.<sup>52</sup>

*Naturalizace* – přizpůsobení reálie kultuře cílového jazyka

*Exotizace* – přenesení reálie do cílového jazyka (přejímka)

Nicméně oba postupy přináší určité problémy, např. exotizace vnáší do translátu cizí kulturu. Tudíž nejlepšími postupy překladu reálií se jeví transliterace, transkripce či kalkování.

*Transliterace* – přenesení slova na základě psané podoby textu

*Transkripce* – přenesení slova na základě fonetiky (tj. zvukového záznamu)

*Kalkování* – přenesení slova se zachováním jeho struktury

*Opisný překlad* – přenesení podstatných rysů

#### 4.3.1 Překlad toponym a proprií

V každém jazyce se vyskytují propria a toponyma, je pouze na překladateli, jestli propria a toponyma přeloží, tj. převede je do jiného jazykového systému, nebo je nechá v jejich původní verzi. Také se při překladu vlastních jmen setkáváme se zaměněním jednoho jména za jiné podobně znějící jméno. V našem překladu propria a toponyma zachováváme, avšak přepisujeme je z jednoho jazykového kódu do druhého (tj. využíváme transliteraci a transkripci).<sup>53</sup>

*Сиддхарта Гаутама* – *Siddhārtha Gautama*

*Шуддходана* – *Šuddhódana*

*Капилаваста* – *Kapilavasta*

---

<sup>52</sup> HRDINOVÁ, Eva Maria. *Kultura v procesu překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 137 s. Monografie. ISBN 978-80-244-5208-1. s. 14-17.

<sup>53</sup> HRDINOVÁ, Eva Maria. *Překlad jako didaktický nástroj ve výuce cizích jazyků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 140 s. Monografie. ISBN 978-80-244-5247-0. s. 70-71.

#### 4.4 Překlad termínů

Přemysl Hauser ve své knize „Nauka o slovní zásobě“ definuje pojem **termín**: „Termín je lexikální jednotka sloužící odbornému vyjadřování s přesným, zpravidla pojmovým významem, ve svém oboru jednoznačná, ustálená a normalizovaná bez vedlejších příznaků citových.“<sup>54</sup>

Termín disponuje tzv. **terminologickým charakterem**, tj. vztahuje se k určité oblasti (oboru), má jednoznačný charakter, expresivní neutralitu atd. Nicméně tyto faktory nemůžeme stoprocentně uplatnit u termínů všech oborů. Například termíny v textech humanitních oborů projevují menší míru expresivní a estetické neutrality, exaktnosti. Na rozdíl od odborných textů nehumanitního charakteru se u překladů odborných humanitních textů setkáváme s blízkostí k uměleckému stylu. Nicméně i v daných textech musíme také brát velký zřetel na termíny.<sup>55</sup> Při překladu termínů postupujeme stejně jako při překladu reálií, pokud termín nemá přímý ekvivalent v jazykovém systému cílového jazyka, použijeme transliteraci, transkripci, kalkování atd.

Ján Horecký ve své kapitole „O prekládání terminológie“ hovoří o **substituování** odborných termínů: „Termíny se zásadne nemajú prekladať, ale jednoducho substiovať. Ak je totiž vedný odbor dosť vyvinutý, má aj svoj systém pojmov a paralelne s tým aj systém termínov.“<sup>56</sup> Podle profesora Horeckého se mohou dva termíny lišit i na několika rovinách, jako příklad uvádí spojení mezi ruštinou a slovenštinou, v ruštině se častěji užívá přívlastek neshodný, nicméně slovenština i čeština spíše upřednostňují přívlastek shodný.<sup>57</sup>

*Исследователи буддизма – buddhističtí badatelé*

##### 4.4.1 Religiózní terminologie

Rozdíl mezi reáliemi a termíny spočívá v tom, že termíny nemají své **konotace** či synonyma. Nicméně termíny v humanitně zaměřených textech (např. religiálních)

---

<sup>54</sup> HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 35-40.

<sup>55</sup> HRDINOVÁ, Eva Maria. *Kultura v procesu překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 137 s. Monografie. ISBN 978-80-244-5208-1. s. 17-18.

<sup>56</sup> HORECKÝ, J. O prekládání terminológie, In. POPOVIČ, A., ed. *Překlad společenskovedných textov*. Batislava: Obzor, 1978. s. 61-66

<sup>57</sup> tamtéž

zahrnují i konotace. Religiózní termín ztrácí svůj charakter mimo své religiózní prostředí a přechází v reálii.<sup>58</sup>

Ve výchozím textu našeho překladu se objevuje mnoho termínů a reálií z religiózní oblasti. Jedná se například o jména buddhistických filozofů, posty mnichů v buddhistické mnišské obci či názvy částí kánonu. Většina termínů, reálií a toponym má svůj původ v sanskrtu.

*Мирянин – člen obce*

*Послушник – novice*

*~ Послушник общины – novice mnišské obce*

*Трипитака – Tripitaka*

*Священное писание – Písmo svaté*

---

<sup>58</sup> HRDINOVÁ, Eva Maria. *Kultura v procesu překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 137 s. Monografie. ISBN 978-80-244-5208-1. s. 17-19.



## 4.5 Překlad vlastních jmen ze sanskrutu do češtiny a ruštiny

V následující kapitole se budeme zabývat názvy a jmény z našeho překladu, jež mají svůj původ v sanskrutu. Sanskrit je jedním z nejstarších jazyků (je 2500 let starý), společně s jazykem páli tvoří nejdůležitější jazyky buddhismu. V dané kapitole uvádíme transkripci sanskrtské abecedy, jež pomáhá k překladu (transkripci) sanskrutu do češtiny a ruštiny. Dále se věnujeme skloňování buddhistických jmen.

### 4.5.1 Transkripce sanskrtské abecedy do angličtiny, češtiny a ruštiny<sup>59</sup>

sanskrt	angličtina	čeština	ruština
क	ka	ka	ка
च	ca	ča	ча
त	ta	ta	та
प	pa	pa	па
र	ra	ra	ра
ह	ha	ha	ха
ख	kha	kha	кха
छ	cha	čha	чха
थ	tha	tha	тха
फ	pha	pha	пха
र	ra	ra	ра
ल	la	la	ла
अ	a	a	а
ग	ga	ga	га
ज	ja	dža	джа
द	da	da	да
ब	ba	ba	ба
ध	dha	dha	да
आ	a	´a	а
श	sha	ša	ша
ङ	nga	nga	нга
ञ	nya	ňa	ња
न	na	na	на
म	ma	ma	ма
य	ya	ja	я
स	sa	sa	са

<sup>59</sup> Sanskrit. In: *Omniglot* [online]. [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.omniglot.com/writing/sanskrit.htm>

Příklady transkripce vybraných slov z našeho překladu:

sanskrt	angličtina	čeština	ruština
राजगिरह	Rajagrha	Rádžagrha	Раджагриха
बुद्ध	Buddha	Buddha	Будда
सूत्र	sutra	sútra	сутра

#### 4.5.2 Skloňování vlastních jmen

V sanskrtu se vlastní jména píší s příponou -h, -m, nicméně danou příponu v indických textech neuvidíme, jelikož vlastní jména vystupují ve tvaru vokálu, nikoliv nominativu. Proto například vlastní jméno Buddhah známe spíše pod termínem Buddha. Můžeme tedy konstatovat, že vlastní jména, jež mají svůj původ v sanskrtu, končí nejčastěji na koncovku -a.<sup>60</sup>

Při skloňování jmen je nevhodnější ponechat původní příponu -h a -m, kterou nalezneme v nominativu. Pokud ponecháme příponu, dochází k jednoduššímu skloňování (například ten Buddhah, ta Bhagavadgíta).

**Maskulina** končící na -a(h) skloňujeme podle vzoru **předseda**, popřípadě podle vzoru **pán**:

Nominativ	Buddha(h)	Buddhové
Genitiv	Buddhy	Buddhů
Dativ	Buddhovi	Buddhům
Akuzativ	Buddhu	Buddhy
Vokativ	Buddho	Buddhové
Lokál	Buddhovi	Buddzích
Instrumentál	Buddhou	Buddhy

Dále podle daného vzoru skloňujeme například vlastní jména buddhismu: Milinda, Siddhártha Gautama, Brahma, Ašóka, Magadha, Valagamba, Kášjapa, Ánanda atd.

<sup>60</sup> RUMÁNEK, Ivan. Sanskrt a páli. In: *SME* [online]. 26.10.2015 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <https://ivanrumanek.blog.sme.sk/c/387833/sanskrt-a-pali.html>

**Feminina** končící na -a skloňujeme podle vzoru **žena**:

Nominativ	Bhagavadgíta	Bhagavadgítý
Genitiv	Bhagavadgítý	Bhagavadgít
Dativ	Bhagavadgítě	Bhagavadgítám
Akuzativ	Bhagavadgítu	Bhagavadgítý
Vokativ	Bhagavadgító	Bhagavadgítý
Lokál	Bhagavadgítě	Bhagavadgítách
Instrumentál	Bhagavadgítou	Bhagavadgítami

Podle vzoru žena se dále skloňují například tato podstatná jména: Vinajapitaka, Suttapitaka, Abhidhramapitaka, Suttavibhanga, Khandhaka, Parivára, Patimokkha, Tripitaka atd.

## 5. PROBLÉMY PŘEKladU Z RuskÉHO JazykovÉHO SYSTÉMU DO ČESKÉHO

Kapitola „Problémy překlada z ruského jazykového systému do českého“ je věnována problematice překlada odborného textu z ruštiny do češtiny s využitím příkladů z našeho překlada.

### 5.1 Přechodníkové konstrukce

Přechodníky v ruském odborném stylu jsou často používaným jazykovým prostředkem, přispívají ke **stručnosti** a **kondenzaci** textu. V. Oktábce tvrdí, že přechodníky „slouží především k vyjádření původních dějových okolností, vztahujících se k témuž podmětu jako děj hlavní.“<sup>61</sup> Pokud budeme vycházet z charakteristiky V. Oktábce, můžeme konstatovat, že přechodníky mohou představovat okolnosti, které probíhají zároveň s hlavním dějem nebo hlavnímu ději předcházejí, mohou napovídat času nebo způsobu, jakým byl hlavní děj vykonán, také mohou vyjadřovat podmínku či příčinu. České přechodníky nemají tak široké využití jako v ruštině, spíše se upřednostňují souřadné či podřadné věty (např. doplňkové nebo příslovečné).<sup>62</sup>

Podle V. Oktábce v ruštině rozlišujeme dva druhy přechodníků; přechodník utvořený od dokonavých sloves a nedokonavých sloves. Přechodníky tvořené od dokonavých sloves nejčastěji vyjadřují děj, jenž probíhá před dějem hlavním. Přechodníky od nedokonavých sloves se používají k vyjádření průběhu obou dějů současně. V češtině rozlišujeme tři druhy přechodníků, tj. přítomný přechodník utvořený od nedokonavého slovesa, přítomný přechodník od dokonavého slovesa a minulý přechodník od dokonavého slovesa. V češtině se nejčastěji vyskytuje přechodník přítomný tvořený od sloves nedokonavých (např. hovoříc). Největší rozdíl mezi českými a ruskými přechodníky tvoří jejich ohebnost, české přechodníky jsou ohebné.<sup>63</sup> Nicméně v českém jazyce jsou

---

<sup>61</sup> MORAVEC, Jaroslav, ed. *Kniha o překládání: příspěvky k otázkám překlada z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knižnice československo-sovětského institutu, sv. 11. s. 258

<sup>62</sup> Tamtéž s. 258-275.

<sup>63</sup> MORAVEC, Jaroslav, ed. *Kniha o překládání: příspěvky k otázkám překlada z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knižnice československo-sovětského institutu, sv. 11. s. 260-261.

přechodníky považovány za zastaralé, a proto se s nimi můžeme nejčastěji setkat v krásné literatuře či starších textech.

Při překladu přechodníků máme několik možností. Na vybrané větě z našeho překladu demonstrujeme možné postupy. Při překladu dané věty můžeme nahradit přechodník následujícími možnostmi:

*„Стремясь добраться до истоков буддизма, ученые обратились к наиболее древним свидетельствам о возникновении и ранней истории этой религии.“<sup>64</sup>*

a) Hlavní větou

*Odborníci se snažili vypátrat prameny buddhismu, a proto se začali zabývat nejstaršími důkazy...*

b) Vedlejší větou

*Odborníci se začali zabývat nejstaršími důkazy, protože chtěli vypátrat prameny buddhismu ...*

c) Přechodníkem

*Snažíce se vypátrat prameny buddhismu, odborníci se začali zabývat nejstaršími důkazy ...*

d) Předložkovým spojením

*Ve snaze najít prameny buddhismu se odborníci začali zabývat nejstaršími důkazy...*

e) Vazbou s přídavným jménem slovesným

*Odborníci, snažící se vypátrat prameny buddhismu, obrátili svoji pozornost k nejstarším důkazům...*

---

<sup>64</sup> КОЧЕТОВ, Алексей Николаевич. *Buddizm* [online]. Moskva: Politizdat, 1968, s. 23.

## 5.2 Slovesná adjektiva

Slovesná adjektiva stejně jako přechodníky pomáhají ke zhuštěnosti a stručnosti textu. Většinou se jedná o vedlejší děj, jenž je chápán jako vlastnost nositele. Slovesná adjektiva mohou nahrazovat vedlejší větu, začínající zájmenem что, который, кто.<sup>65</sup>

*...варианты, дающие возможность отличить наиболее древние места от позднейших напластований...*

Slovesná adjektiva se v ruštině objevují mnohem častěji než v češtině, čeština spíše upřednostňuje vedlejší větu vztahnou.

### a) Vedlejší věta vztahná

*...varianty, které nám umožňují odlišit nejstarší místa od pozdějších přidaných...*

### b) Slovesné adjektivum

*...varianty umožňující odlišit nejstarší místa od pozdějších přidaných...*

## 5.3 Interpoziční slovosled

Překladatel musí respektovat rozdíly v ruském a českém slovosledu, neboť by překlad, při zachování ruského slovosledu, mohl působit nepřirozeně.<sup>66</sup> V ruštině se můžeme setkat s interpozičním slovosledem, tzv. **obmykáním** („обмыкание“). Jaroslav Moravec charakterizuje interpoziční slovosled jako „přívlastky shodné, rozvité jinými členy a stojící před substantivem, při čemž člen, kterým je přívlastek rozvit, stojí uprostřed mezi přívlastkem a členem řídicím, je tedy jakoby „obemknut“ mezi nimi.“<sup>67</sup> V češtině se dané přívlastky nejčastěji staví až za řídicí člen.

*По-новому подошел к изучению идеологии буддизма автор изданной в 1918 г. книги „Проблемы буддийской философии“ О. О. Розенберг...*

*Novým způsobem přistoupil ke studiu buddhistické ideologie О. О. Rosenberg, autor knihy publikované v roce 1918...*

<sup>65</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 81-82.

<sup>66</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 28.

<sup>67</sup> MORAVEC, Jaroslav, ed. *Knihy o překládání: příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knihnice československo-sovětského institutu, sv. 11. s. 289.

## 5.4 Pasivní konstrukce

Pro odborný styl je specifická přísná objektivita, proto se upřednostňuje používání **pasivních a neosobních konstrukcí**.<sup>68</sup> Pasivní konstrukce **potlačují osobu autora** a upřednostňují **informace a fakta**.<sup>69</sup> Podle Dušana Žváčka trpný rod zaujímá v odborném textu v ruštině důležité místo. Pokud překládáme z ruštiny do češtiny, v některých případech dochází k úpravě trpných konstrukcí na činné. D. Žváček tvrdí: „Je-li činitelem osoba nebo kolektivní činitel, je v ruštině trpná konstrukce, zatímco čeština dává přednost činnému vyjádření.“<sup>70</sup> V závislosti na kontextu jsme v některých případech pasivní konstrukce ponechali, v jiných zase upravili na aktivní. Proto jsme také v níže uvedeném příkladu ponechali pasivní konstrukci (v odstavci se hovoří o prvních textech buddhismu, a proto je důraz kladen na zápisy, nikoliv na pisáře, kteří dané zápisy zaznamenali).

*Запись была произведена на языке пали.*

*Dané zápisy byly napsány v jazyce páli.*

Aktivní konstrukce by vypadala následovně:

*Dané zápisy napsali v jazyce páli.*

Trpnou konstrukci jsme zaměnili za činnou v případě, pokud byly činiteli osoby. V níže uvedeném příkladu je kladen důraz na badatele, kteří zjistili nové zdroje buddhismu, proto jsme upřednostnili činnou konstrukci.

*При этом обнаружилось, что о раннем буддизме можно судить по двум основным видам источников – литературным и археологическим.*

*Притом зjistili, že raný buddhismus lze posuzovat podle dvou hlavních zdrojů: literárních a archeologických.*

---

<sup>68</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286. s. 149.

<sup>69</sup> KNITTLOVÁ, Dagmar a Ida ROCHOVANSKÁ. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1977, s. 33-35.

<sup>70</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překlada. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 27.

## 5.5 Záměna slovních druhů

Záměna slovních druhů, tzv. transpozice, se řadí mezi nejčastější gramatické transformace. Při překladu odborného textu z ruštiny do češtiny se nejčastěji setkáváme se záměnou přívlastku (záměna podstatného jména za přídavné). V ruštině se častěji používá přívlastek neshodný, který čeština zaměňuje přívlastkem shodným.<sup>71</sup>

*По-новому подошел к изучению идеологии буддизма...*

*Novým způsobem přistoupil ke studiu buddhistické ideologie...*

## 5.6 Ekvivalence termínů

Buddhistická (religiózní) terminologie je dobře rozvita jak v Rusku, tak i v České republice. V České republice není buddhismus rozšířen v tak velké míře jako v Rusku (kde se buddhismus řadí mezi čtyři největší ruská náboženství), ale i přesto zde nalezneme velké množství publikací o buddhismu. Názvy, jména a termíny v našem překladu mají svůj původ v sanskrtu (nejdůležitějším jazyku buddhismu), tudíž jsme při překladu ruských termínů do češtiny využívali buddhistickou encyklopedii či publikace o buddhismu. Jedná se o **přímé ekvivalenty**, jež se v obou jazycích **shodují**, tj. mají **stejný význam**.<sup>72</sup>

*Трипитака – Tripitaka*

*Ананда – Ānanda*

*Шуддходана – Śuddhódana*

V textu jsme měli problém s ekvivalencí některých slov, buď se jednalo o slova, jež nemají **žádný ekvivalent** v češtině, či ekvivalent **mají**, ale ten **obsahuje jiný význam**.<sup>73</sup> Například jsme měli problém s překladem slova „*преосвященный*“ („*Преосвященная община монахов великого монастыря в Халанде*“), nejčastěji se dané slovo používá jako titul biskupa, nicméně tento význam zde nebylo možné použít. Ze začátku jsme si udělali **morfematický rozbor** a hledali jsme příbuzná slova kořenu „*свящ*“, nejpodobnější slovo jsme našli „*освятить*“, což znamená posvětit/požehnat. Dále jsme hledali význam předpony „*пре*“, jež představuje vysoký stupeň. Došli jsme

---

<sup>71</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 27.

<sup>72</sup> ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X. s. 22-23.

<sup>73</sup> Tamtéž s. 24.



k závěru, že slovu „*преосвященный*“ nejvíce odpovídá slovo *Nejposvátnější* obec mnichů velkého kláštera v Nálandě.

V originále jsou uvedena díla ruských orientalistů, při překladu jsme daný název **přeložili** do češtiny, ale pro lepší porozumění a orientaci v textu jsme **zachovali** i jejich ruskou podobu.

*По-новому подошел к изучению идеологии буддизма автор изданной в 1918 г. книги „Проблемы буддийской философии“ О. О. Розенберг...*

*Novým způsobem přistoupil ke studiu buddhistické ideologie O. O. Rosenberg, autor knihy „Problémy buddhistické filozofie“ („Проблемы буддийской философии“), jež byla publikovaná v roce 1918...*

Snažili jsme se o zachování logické posloupnosti textu, proto jsme někdy museli dané věty segmentovat, protože v ruštině se setkáváme se složitější větnou konstrukcí. Vycházeli jsme z kapitoly Ctírada Bosáka, který se věnuje problému segmentace věty a dochází k závěru, že dělit věty možné je, ale pouze se zachováním významu originálu.<sup>74</sup> Výše uvedené postupy jsme aplikovali téměř v celém textu.

---

<sup>74</sup> MORAVEC, Jaroslav, ed. *Knihy o překládání: příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knižnice československo-sovětského institutu, sv. 11. s. 241.

## 6. PŘEKLAD TEXTU

### Pravda nebo výmysl<sup>75</sup>

Z legendy, která byla vytvořena poměrně dávno (v 2. – 3. století př. n. l.), vyplývá, že buddhismus vznikl v důsledku kázání bytosti, jež sestoupila na zem. Bytost, jejíž majestátnost a úloha byla výrazně vznešenější, převyšovala jiná božstva. V legendě se objevuje mnoho neobyčejných událostí (avšak obvyklých pro mýtus o jakémkoli bohu) prolínajících s poznatky, jež mohou vycházet z pravdivých informací. Mnohé momenty ze života a činnosti Buddhy jsou v legendě spojeny s reálně existujícími městy a místy (Rádžgir, Patna, Váránasí atd.). Některá místa nelze identifikovat se skutečnými nebo dříve existujícími geografickými místy (např. Kapilavastu, vymyšlené hlavní město země Šákjů). A také samotná země Šákjů, s překrásným palácem a jeho vládcem Šuddhódanem, se jeví jako výplod fantazie autora legendy; mnoho současných badatelů se domnívá, že v době vzniku buddhismu rod Šákjů neměl natolik mocného vládce Šuddhódana, jak popisuje legenda.

Někteří západní badatelé považovali Buddhův život za opravdovou historickou událost, a proto odstraňovali z vyprávění o Šákjamunim vše nadpřirozené. Tak se utvářela více méně pravděpodobná biografie zakladatele buddhismu.

Naopak jiní odborníci považovali legendu o Buddhovi za výmysl od začátku až do konce, odmítali existenci jakéhokoliv historického faktu. Francouzský odborník E. Senar v minulém století vyslovil svoji myšlenku o tom, že mýtus o Buddhovi zkrášluje celodenní jasný pohyb staré hvězdy (nebeského tělesa), která se ráno „zrodí“, během dne pluje po obloze a večer „umírá“.

Krajní názory vycházejí z toho, že badatelé následovali kánonickou literaturu buddhismu, ve které se osoba Siddhárthy Gautamy jako careviče, poustevníka i jako boha (Buddhy) spojují v jedno. Historie dokazuje, že natolik složitě náboženství, jako je buddhismus, zahrnující velké množství náboženských směrů, nemůže být prací jednoho člověka. Náboženství se formují v průběhu více méně dlouhé doby v důsledku určitých sociálních podmínek. Utváření takového náboženství se účastní mnoho lidí a díky jejich ideologii se náboženské hnutí stává v mystifikované podobě novým náboženstvím, které

---

<sup>75</sup> Vlastní překlad

vždy znázorňuje pocity, myšlenky, touhy a naděje stoupenců daného náboženství. Proto nemůžeme hovořit o jediném zakladateli buddhismu.

Nicméně to neznámá, že základem příběhů o Siddhárthu Gautamovi nejsou žádná reálná fakta. Je možné, že v legendě autoři zachytili život a činnost blíže neurčeného staroindického kazatele, který vedl jednu z četných skupin žebrajících mnichů.

Vznik buddhismu není možné vysvětlit pouze na základě legendy. I přesto daná legenda měla významnou roli v propagaci buddhismu. Legenda ztělesňovala staroindický ideál bráhmana, který nahromadil finanční prostředky, založil rodinu a vykonal náboženskou povinnost, když se vzdal pozemské radosti, aby získal pomocí meditace sjednocení s Brahmou. Ale v legendě jsou ukryty i čistě buddhistické myšlenky, které v bráhmanismu nenajdeme. Car-poustevník, který přerušil všechna rodinná pouta, jako by ztělesňoval myšlenky o nestálosti všech pozemských radostí, zdůrazňoval rovnost všech tříd a kast, jež mohou dosáhnout spasení.

Avšak samotné učení Buddha, jeho základní dogmata, kult, morální nároky, formy organizace a vzájemný vztah duchovenstva a členů obce se neformovaly podle dané legendy. Ve značné míře se vše opírá o kánonickou literaturu buddhismu a o památky materiální kultury, které zanechal buddhismus za dobu své více než 2000leté existence.

### **Taje „košů moudrosti“**

Odborníci se snažili dohledat prameny buddhismu, a proto se začali zabývat nejstaršími důkazy, které svědčí o původu buddhismu a dřívější historii daného náboženství. Přitom zjistili, že raný buddhismus lze posuzovat podle dvou hlavních zdrojů: archeologických a literárních.

Zatím nejstaršími dochovanými písemnými prameny buddhismu jsou „Ašókovy edikty“. Jedná se o nápisy vytesané ve 3. století př. n. l. v různých místech Indie na příkaz císaře Ašóky, který prohlásil buddhismus za státní náboženství svého císařství. Nápisy, jež byly vytesané do skal a speciálně postavených sloupů, upevňovaly nové náboženství v zemi. Jedná se o sloupy různých tvarů a velikostí. Nápisy jsou zpravidla nařízením císaře, které stanovují, jak by se měli podřízení Magadhy a Maurjovské říše chovat; měli by se podřídit vládě, sluhům císaře, rodičům a starším lidem, neměli by lhát a ubližovat, měly by ctít a podporovat kněžstvo štědrými dary. Tato písemná nařízení obsahují základní myšlenky buddhistické morálky. Některé edikty přímo vychvalují buddhismus.

Mezi životem Šakjamuniho a epochou vlády Ašóky uběhlo více než dvě stě let. Do té doby, než byla buddhistická literatura poprvé písemně zaznamenána, uplynula téměř stejná doba. Celé Buddhovo učení, které on a poté i jeho učedníci kázali, se předávalo z generace na generaci.

Podle tradice byly první texty zaznamenány v 1. století př. n. l. na ostrově Cejlon, který se brzy stal nejdůležitějším centrem buddhismu. Král Cejlonu Valagamba z Anuradhapury shromáždil 500 nejlepších odborníků textů a přinutil je nadiktovat vše, co si zapamatovali, stejnému počtu nejlepších písařů. Dané zápisy byly napsány v jazyce páli – jedním ze středoindických hovorových nářečí (prákrtom), který zjevně představuje nejdůležitější jazyk buddhistického kázání. Výsledkem práce písařů bylo vytvoření takzvané pálijské Tipitaky, jež je považována za nejdůležitější původní pramen buddhismu.

### **Tripitaka**

V sanskrtu Tripitaka (čemuž odpovídá v jazyce páli název Tipitaka) obvykle slouží jako název buddhistické kanonické literatury, která doslova znamená Trojí koš a překládá se jako „Tři koše pravidel (učení)“ nebo „Tři koše moudrosti“. Patrně se název vysvětluje tak, že se starší texty zapisovaly na palmových listech, jež se z důvodu ochrany zaplétaly do tvaru koše a představovaly osobitou knihovnu.

Můžeme předložit také jinou verzi kánonu, která byla napsána v Indii o několik let později. Tato verze je psaná sanskrtem (doslovně „umělý“, „dokonale vytvořený“ jazyk), spisovným jazykem starověké a středověké Indie, a také „hybridním“ nebo smíšeným sanskrtem (s příměsí hovorového dialektu). Originální sanskrtská Tripitaka se nedochovala, avšak jednotlivé kratší fragmenty ano. Sanskrtská Tripitaka proslula poměrně nedávno (na konci 19. století) v dřívějších překladech do tibetštiny, nepálštiny, japonštiny a dalších východních jazyků. Dané překlady vznikaly současně se šířením buddhismu do zemí Asie. Sanskrtská verze obsahuje velké množství spisů, které jsou charakteristické zejména pro severní buddhismus (mahájánu), jeho školy a směry.

Je zřejmé, že se do dnešní doby dochovaly pouze pozdější spisy a překlady Tripitaky, ve kterých najdeme mnoho změn, jež byly utvořeny různými školami a směry. Proto se na konci minulého století buddhisté rozhodli vytvořit zkorigovaný text kánonu. Za tímto účelem shromáždili v roce 1871 ve městě Mandalaj (Barmě) speciální koncil, na kterém byl na základě porovnání různých spisů a překladů vytvořen unifikovaný text

Tripitaky. Poté text vyryli do 729 mramorových desek, každá deska byla umístěna ve speciálně postavených menších chrámech se špičatou střechou. Tímto způsobem vzniklo originální město – knihovna, archiv kánonu – Kutodo, všemi buddhisty světa uctívané místo.

Věda se nezabývá výhradně umělecky vytvořenou variantou Tripitaky, ale také jejími úpravami a variantami, které umožňují odlišit nejstarší místa od pozdějších přidaných míst a objasnit tak průběh vývoje buddhismu v různých obdobích a na různých místech.

Kanonickou literaturu uctívají buddhisté na celém světě jako odhalení samotného Buddhy. Tripitaka zahrnuje výroky starých autorů o dogmatech, zvycích a morálce buddhismu. Vedle kanonické literatury existují i pozdější díla, jež do kánonu nepatří. Daná díla komentují a rozšiřují stěžejní myšlenky buddhismu v souvislosti s názory a principy různých škol, směrů a sekt buddhismu, které se vytvářely během jeho šíření. Jedná se o početná díla, jež byla napsána v desítkách jazyků různých asijských zemí v průběhu téměř dvou tisíc let.

Systematické shromažďování, publikování a analyzování děl buddhistické literatury bylo zahájeno v podstatě nedávno, ve druhé polovině 19. století, a zdaleka není dokončeno. Velmi často nové nálezy textů v knihovnách chrámů a klášterů, při archeologických vykopávkách a během zkoumání náboženské literatury asijských národů doplňují informace o dřívější literatuře buddhismu.

Nejucelenější dochované dílo je pálijská verze Tripitaky, jež byla vytvořena školou Théravádínů, kterou mnozí považují za nejvíce ortodoxní směr buddhismu. Podle legendy se šest měsíců po Buddhově smrti jeho učedníci shromáždili ve městě Rádžagrha, v jeskyni Saptaparna, na prvním buddhistickém koncilu, který vedl Kášjapa, v buddhismu známý jako Mahákášjapa, tj. „Velký Kášjapa“. Nejbližší Buddhovi učedníci pronesli řeč o základních zásadách buddhismu. Upáli hovořil o tom, že Buddha vytvořil pravidla chování buddhistických mnichů. Ánanda vystoupil s radami zakladatele nového náboženství, vyjádřených ve formě podobenství a rozmluv. Kášjapa hovořil o Buddhových filozofických úvahách. Tak vysvětluje legenda rozdělení Tripitaky na tři části: Vinajapitaku („Koš kázně“), Suttapitaku („Koš poučení“) a Abhidharmapitaku („Koš výkladu učení“ neboli „Koš čistých vědomostí“).

Ve skutečnosti, jak je stanoveno dnešní vědou, všechna tato díla postupně vznikala během vývoje a upevňování buddhismu v boji s jinými náboženskými směry. V různých směrech buddhismu se vyskytují i jiné principy shromažďování textů Tripitaky: pět „nikájí“ (sbírek), devět „ang“ (části), 84 tisíc „dhamma-khand“ (úryvků-poučení) atd.

Nejstarší částí pálijské Tripitaky je Vinajapitaka. V pálijské verzi se rozděluje na tři části: Suttavibhangu, Khandhaku a Pariváru.

Suttavibhanga obsahuje výklad a vysvětlení nejdůležitějšího spisu Patimokkha sutty, věnovaného souboru pravidel, kterými by se mniši měli řídit v buddhistické obci. Suttavibhanga obsahuje seznam přestupků, které mohou spáchat členové buddhistické obce, a trestů, jež mohou být uděleny za dané přestupky. První část spisu se vztahuje k mnichům, druhá část k mniškám. Přestupky jsou rozděleny sestupně podle stupně závažnosti. Do první skupiny patří přestupky, které jsou potrestány vyhnáním viníka z buddhistické obce. Jedná se o sexuální nestřídmost, krádež, vraždu či spoluúčast na vraždě, zveličení svých schopností vykonávat zázraky atd. Do další skupiny spadají viníci, kteří po spáchání prohřešku podléhají časovému vyloučení z obce. Do dané skupiny patří samovolné stavění chýší, vytváření sporů v obci a další. Třetí skupinu představují přestupky a tresty, ke kterým jsou potřeba určité důkazy. Nakonec se přestupky rozdělují na ty, které nejsou potrestány. Dále se uvádějí pravidla chování mnichů a mnišek za různých okolností: při sbírání milodarů, na návštěvě nemocného atd. Poslední (osmá) část Suttavibhangy je věnována urovnávání sporů uvnitř obce.

V části Suttavibhangy nazvané Patimokkha se uvádí výše uvedená pravidla chování mnichů a mnišek. Nicméně v této části jsou pravidla předkládána ve formě rozsáhlých příběhů, které udávají důvody, proč Buddha zvolil právě daná pravidla. Popravdě se v Suttavibhange podrobně komentují jen některá pravidla, většina z nich je buď vysvětlena velmi stručně, nebo je uvedena bez komentáře.

Další část Vinajapitaky je Khandhaka, která se dělí na dvě části: Mahavaggu a Kulavaggu. Knihy nejsou rozděleny podle nějakého principu, obě se věnují historickému vývoji buddhistické mnišské obce, který začíná od „velkého probuzení“ Gautamy. Proto se v Khandhace můžeme setkat s jednotlivými prvky Buddhovy biografie.

Nedávno nalezené úryvky sanskrtské verze Vinajapitaky umožňují, ve srovnání s pálijskou verzí, dospět k závěru, že obě verze měly původní základ společný. Obě verze byly volně předávány z generace na generaci, autoři pálijské i sanskrtské verze v podstatě

udávají stejná kázeňská pravidla, vypráví o stejných tradicích v obci, ale autor sanskrtské verze je uvádí podrobněji než autor pálijské verze. Také výklad obou verzí není vždy ve zcela přesné posloupnosti. V Khandhace jsou podrobně popisovány ceremonie a obřady, pravidla chování mnichů během dne, program tradičního shromáždění, známého jako „upósatha“. Další hlavy Khandhaky se věnují okolnostem, za kterých Buddha dovolil mnichům nosit obuv, navštěvovat lékaře atd.

Rozbor Khandhaky umožňuje sledovat vývoj buddhistické obce od extrémního asketismu, typického pro mnoho náboženských směrů starověké Indie, k životnímu stylu vzdálenému od asketismu, který byl charakteristický pro buddhistické kláštery prvních století našeho letopočtu a následujících století. Zvláště typický je příběh o Dévadattovi. Když Dévadatta ztratil naději, že zavraždí Buddhu, se svými pěti přáteli vyžadoval, aby v obci byla zavedena následující povinná pravidla pro všechny mnichy:

1. Žít pouze v lese
2. Živit se pouze milodary
3. Oblékat si pouze roztrhané šaty
4. Nikdy nenocovat pod střechou
5. Nikdy nejíst maso a ryby

Nicméně Buddha nepřijal tato nová pravidla. Legenda o Dévadattovi zobrazuje vývoj buddhistické obce od extrémního asketismu až po současnější život členů obce.

Poslední částí Vinajapitaky je Parivára. Byla vytvořena později než její předešlé dvě části. Je ve formě otázek a odpovědí, které stručně líčí některé z výše uvedených postojů Vinajapitaky. Obecně se uvádí, že je zařazena do kánonu z důvodu odlehčení řady pravidel a zákazů, které si mniši musí zapamatovat.

Druhou nejdůležitější a nejrozšířenější částí Tripitaky je Suttapitaka. Jestliže Vinajapitaka v Kutudo byla vyryta do 111 mramorových desek, tak Suttapitaka zaplnila 410 mramorových desek.

Suttapitaka se skládá z pěti sborníků, které líčí učení buddhismu ve formě kázání a besed Buddhy a jeho učedníků. Kromě toho do této části také patří i jiná díla různého charakteru: sborníky legend a aforismů, pověsti, komentáře a další.

První sborník Díghanikája („Sborník obsáhlých rad“) se skládá ze 34 súter (pálijsky „sútta“), každá z nich se zabývá stručnými formulacemi zásad buddhistického učení, které

dále patří do podrobně vysvětlené části Buddhovy biografie. Například Brahmadžala sůtra zobrazuje vývoj sporu, který vznikl mezi jedním asketou a jeho učedníkem, který uctíval Buddha. Daný spor je využíván jako důkaz převahy buddhismu nad bráhmánismem a starými pověrami. Samannaphala sůtra staví proti sobě doktríny šesti „kacířských“ učitelů a základní poučky buddhismu, také ukazuje výhody, které jsou spojeny se vstupem do buddhistické mnišské obce. V řadě sůter je ostře kritizováno učení brahmánů, kteří tvrdí, že narození v dané varně dává člověku privilegia ke spasení. V Díghanikáje se „pozemské“ obrazy těsně prolínají s „nebeskými“. Například jedenáctá sůtra („Kevatta“) popisuje, jak se Buddha osvědčil jako nejvyšší bůh, v době, kdy poslední bohové nedokázali odpovědět na otázky Brahmy. Pozornost je také věnována kritice asketismu jako metodě spasení a dále porovnání asketismu s láskou, soucitem, rozvahou a absencí nenávisti, jak kázal Buddha. Vedle mýtů o vzniku světa v Díghanikáje mimo jiné nalezneme i zcela realistickou povídku, jak Maháparinirvānasůtra vypráví o posledních dnech pozemského života Buddhy, okolnostech jeho smrti, spálení jeho těla a následném rozdělení ostatků.

Po podání charakteristiky Díghanikáji můžeme zkonstatovat, že Díghanikája vysvětluje nejdůležitější zásady buddhismu a líčí jejich utváření v boji s jeho nepřátelskými náboženskými tendencemi. Díghanikája je považována za důležitý pramen poznatků o existenci zvyků, národních tradic, náboženských směrů starověké Indie.

Druhý sborník Suttapitaky je Madždžhima-nikája („Sbírka středních rad“) obsahující 152 sůter, které ve většině případů opakují myšlenky prvního sborníku ve více lakonické podobě.

Třetí sborník se nazývá Samjutta-nikája („Sborník sdružených poučení“) a čtvrtý Anguttara-nikája („Číslované poučení“), byly napsány později než předešlé dva sborníky Suttapitaky. Některé sůtry tohoto oddílu opakují texty Vinajapitaky. Největším sborníkem sůter Suttapitaky je Anguttara-nikája, která obsahuje více než 2300 sůter. Dané sůtry jsou uspořádány v určitém pořádku, jenž je založený na číselném principu: „Tři klenoty vysvobození“, „Čtyři ušlechtilé pravdy“, „Pět ctností učedníka“, „Deset hříchů a deset ctností“ atd.

Mimořádný význam představuje pátý sborník Suttapitaky Khuddakanikája („Sbírka krátkých rad“). Skládá se z patnácti velmi různorodých děl z hlediska charakteru, které byly vytvořeny později než předešlé sbírky Tripitaky. To se konkrétně projevuje výrazným rozdílem jak obsahu, tak i rozsahu Khuddakanikáji v různých variantách



Tripitaky, jež jsou považovány za kanonické texty v různých zemích, které vyznávají buddhismus.

Není třeba uvádět všech 15 knih Khuddakanikáji, nicméně některé knihy si zaslouží, abychom se o nich alespoň zmínili, neboť je znají buddhisté na celém světě. První knihou sborníku Khuddakanikáji je Khuddakapatha („Sborník krátkých aforismů“), obsahující sbírku základních zásad spasení v buddhismu. Neméně známá je také Udána, jedná se o sborník krátkých lyrických básní na náboženské motivy, jež Buddha údajně napsal na základě různých událostí, které se staly v jeho životě. Buddhisté se také zajímají o sborníky náboženských písní mnichů a mnišek („Théragáthá“ a Thérigáthá“), nejstarší části kánonu. Buddhavansa zahrnuje legendy o dvaceti čtyřech Buddzích, v daných legendách se budoucí Buddha několikrát znovuzrodil. Tyto legendy byly nezbytné k vytvoření ctností Bódhisatvy. Do Khuddakanikáji obvykle patří i sborník Džátaka, o kterém jsme již hovořili v legendě o Buddhovi.

Jednou z nejstarších částí Tripitaky je Suttanipáta. Suttanipáta obsahuje pět životních událostí Buddhy, přičemž se soustředí především na otázky etiky.

Patrně za nejznámější část kánonu je považována Dhammapada („Cesta učení“), ve které se systematicky, logicky a obrazně líčí hlavní zásady dřívějšího buddhistického učení. Mnohočetné varianty daného sborníku dokazují, že sborník prošel dlouhým historickým vývojem. Nejznámější a nejpopulárnější je pálijská verze, jež se skládá ze 423 krátkých básní výroků – súter, seskupených podle tématu do 26 hlav. Ve všech sútrách je přítomna myšlenka o odsouzení všeho živého na Zemi, o strádání a zlu jako hlavních vlastnostech všech živých bytostí, o nezbytnosti pokorných přání, strastech a překonání pouta ke všemu pozemskému.

Třetí a zároveň poslední část Tripitaky tvoří Abhidharmapitaka. Její texty jsou vyryty do 208 desek, tj. rozsahově je téměř dvakrát menší než Suttapitaka a cca dvakrát větší než Vinajapitaka. Skládá se ze sedmi částí, někdy je také nazývána jako Sattapakarana („Sedm traktátů“). První traktát se označuje jako Dhammasangani, tj. „Výčet dhamm“. Pálijské slovo „dhamma“ (sanskrtské „dharma“) má v buddhistické literatuře několik významů. Obvykle je definována jako „zákon“ nebo „učení“, a proto se často buddhistické učení označuje jako dhamma. Nicméně se s ním můžeme setkat i v jiných významech, například dhamma – základní kámen náboženské existence, nejmenší prvek vědomí, „nositel psychiky“.

Nejdůležitější částí Abhidharmapitaky je Dhammasangani, v níž je odtajněno buddhistické chápání světa. Podle buddhistů námi přijímaný svět představuje soubor představ, které vytváří člověk. Dhammy jsou nejmenší prvky našeho myšlení. Dhammy předkládají iluzi, jež společně s tím, co si člověk uvědomí, vytváří subjekt. V této sbírce převažuje idealismus v osobité podobě, který tvoří základ buddhistické filozofie.

Druhý traktát Abhidharmapitaky se nazývá Vibhanga, je věnovaný stejným problémům, nicméně napsaným v jiné formě.

Třetí traktát představuje Katthávatra, která má polemický charakter a zobrazuje spory, jež probíhaly mezi buddhistickými představiteli scholastiky v době utváření filozofických výkladů daného náboženství.

Traktát Puggala pannatti se věnuje stupňům a kategoriím stavů, kterými musí projít živá bytost na cestě k ukončení „rozrušení dhamm“, tj. k nirváně a vysvobození. Traktát Dhátukatha se zabývá otázkami především z oblasti psychologie. Yamaka se věnuje problémům logiky, Patthána kategoriím kauzality z hlediska buddhismu.

### **Za hranicemi kánonu**

Tripitaka kromě kanonické literatury obsahuje i řadu děl, která vznikla později. Pro představitele různých směrů jsou mnohá z těchto děl stejně důležitá jako díla, která se vztahují ke kánonu.

Jedná se například o popis Buddhovy biografie. Kromě toho díla nekanonické literatury, jež se těší popularitě v buddhistických zemích, jsou velmi důležitá při učení buddhismu. Mezi ně například patří spis Milindapañha („Otázky cara Milindy“), který líčí učení buddhismu. Dané dílo bylo napsané mezi 2. a 4. století př. n. l. ve formě otázek, které zadával řecký car Menandros (známý také jako Milinda) a odpovídal mudrc Nágaséna. Car Menandros vládl na území severozápadní Indie ve 2. století př. n. l. Také kroniky Dipavamsa a Mahavamsa, které byly napsány ve 4. – 5. století na Cejlonu, obsahují kromě mytologických příběhů a legend i skutečná historická fakta.

Další rozvoj buddhistické literatury je spojen se jmény Nágárdžuny, Šilahrady, Buddhaghósy, Buddhadáta, Dhammapaly, Asangy, Vasubandhu, kteří žili a psali v době rozkvětu buddhismu, v severním Cejlonu ve 4. – 8. století př. n. l. Daná buddhistická literatura byla převážně psaná ve formě komentování kánonu. Významným centrem buddhistické scholastiky v dané době byl ohromný klášter – univerzita Nálanda, jehož

trosky se našly při archeologických vykopávkách na území dnešního státu Biháru, kousek od Rádžgiru. V době rozkvětu Nálandy (oficiální název „Nejposvátnější obec mnichů velkého kláštera v Nálandě“), tj. v 6. – 7. století př. n. l., se pod vedením vzdělaných mnichů k buddhismu najednou přidalo 10 tisíc učedníků – noviců.

Téměř všechny klášterní a chrámové archívy buddhistické literatury byly rozbourány a zničeny při upevňování islámu v severní Indii. A proto v Indii nalezneme starou buddhistickou literaturu jen zřídka. Nicméně buddhistickou literaturu můžeme nalézt na Cejlonu, v Nepálu, Tibetu a dalších buddhistických zemích, kam utíkali buddhističtí mniši.

### **Prameny buddhismu**

Seznámili jsme se s tím, jak si buddhisté představují vznik svého náboženství, s dogmaty, kterými se řídí; dozvěděli jsme se, z jakých pramenů pochází příběhy o vzniku buddhismu. Buddhisté tvrdí, že zrození buddhismu je spojeno s pozemským kázáním Buddhy. Pokud budeme, stejně jako věřící, považovat Buddhu za boha, můžeme tím vysvětlit úspěch jeho kázání. Nicméně, jak se domnívají vykladaatelé buddhismu, pokud byl Buddha pouze talentovaným kazatelem, není snadné pochopit, proč jeho kázání měla tak velký úspěch a byla příčinou vzniku náboženství, jež ovlivňuje miliony věřících, jejich ideologii, kulturu i životní styl v asijských zemích. Konec konců i dnes hraje buddhismus významnou roli ve společenském životě Východu. Je známo, že všechny pokusy vysvětlit jeden nebo druhý ideologický jev, ze specifických jevu samotného, zpravidla nelze. Jakékoliv důležité společenské jevy či události, včetně vzniku nového světového náboženství, musí mít své příčiny v životních podmínkách lidí.

Je přirozené, že buržoazní věda si skutečně tyto otázky nepokládala. Buddhističtí badatelé pouze uváděli různé interpretace textu náboženské literatury. Zároveň se z legendy o Buddhovi odstraňovaly všechny mystické detaily a legenda se měnila na skutečný příběh o člověku, který ukázal cestu morálního sebezdokonalování.

V lepším případě se buržoazní badatelé zaměřili na analýzu buddhistických dogmat, náboženských představ a forem kultu, které předcházely vzniku buddhismu a také na analýzu nábožensko-filozofických systémů, jež mohly ovlivnit Gautamovo utváření názorů.

Především ruští orientalisté sehráli mimořádnou roli ve studiu buddhismu. I. P. Minanjev ve své práci „Buddhismus. Výzkum a materiály“ („Буддизм. Исследования и материалы“), která byla publikována v roce 1887, předložil myšlenku, aby si badatelé tolik nezakládali na legendě o Buddhovi, stejně jako jejich západní kolegové, ale aby především provedli analýzu historie buddhistické mnišské obce a tím tak vnesli světlo do skutečné historie raného buddhismu. Novým způsobem přistoupil ke studiu buddhistické ideologie O. O. Rosenberg, autor knihy „Problémy buddhistické filozofie“ („Проблемы буддийской философии“), jež byla publikovaná v roce 1918. O. O. Rosenberg čerpal z bohatých čínských a japonských zdrojů a také se zaměřil na filozofické traktáty. Práce akademika F. I. Ščerbatského měly velký význam v řešení otázek o vzniku buddhismu, dosud jsou jeho práce vysoce ceněny po celém světě.

Je jasné, že odpovědět na otázku o vzniku buddhismu, alespoň obecně, bylo možné až poté, co věda našla odpověď na otázku sociálně-ekonomického systému starověké Indie, tedy na to, jaký byl charakter nejdůležitějších procesů, jež probíhaly ve staroindické společnosti od poloviny do konce 1. tisíciletí př. n. l.

Na tuto otázku odpověděli sovětští a pokrokoví zahraniční vědci při svém výzkumu, který uskutečnili především po druhé světové válce. Oproti dlouho převládajícímu vědeckému názoru o absenci otrokářských vztahů ve starověké Indii bylo ustanoveno, že otrokářství, jež mělo osobitou formu, vládlo v Indii, přesněji řečeno v řadě indických ekonomicky nejvyspělejších oblastech ve zkoumaném období. Specifikem staroindického otrokářství byla rozporuplná kombinace patriarchální formy otrokářského způsobu života se zachováním zemědělské komunity, která zpomalovala rozvoj velkých otrokářských hospodářství, jež se podobala řeckým či římským. Společenství se rozpadlo na tři hlavní třídy: otrokáře, otroky a svobodné členy společenství. Svobodní členové společenství nepředstavovali stabilní třídu. Mnoho členů společenství zchudlo, a proto se ocitli v otroctví u otrokářů nebo se stali žebráky. Ve městech, která se stavěla okolo velkých sídel otrokářů, se objevovali řemeslníci a kupci.

Třídní rozdělení ještě více komplikoval kastovní systém. Skupiny vrstev se ve starověké Indii nazývaly „varny“. Varny byly čtyři, nejvyšší varnu představovali bráhmani (kněží). Společně s bráhmamy nejvyšší vrstvu zastupovali i kšatrijové (válečníci). Bráhmani a kšatrijové tvořili vládnoucí vrstvu společnosti, tak zvané „dvakrát zrozené“. Mezi bráhmamy a kšatriji často vznikaly spory v boji o vládnoucí pozici ve společnosti.

Představitelé daných varen, při plnění odpovídajících nařízení, obřadů a zákazů mohli počítat s výsledným spojením s nejvyšším bohem Brahmou.

Střední vrstvu představovali vaišjové (zemědělci). Ti také měli naději na vysvobození v dalších zrozeních.

Nejnižší varnu reprezentovali šúdrové, kteří nejsou považováni za lidi. Nesměli „poslouchat védy“ („svaté písmo“). Neměli žádnou naději na vysvobození, cesta pro ně byla uzavřena.

Na úplném konci sociálního žebříčku se nacházely různé typy lidí, kteří neměli žádná práva a nepatřili do žádné ze čtyř varen. Většina otroků se řadí do této vrstvy nebo do vrstvy šúdrů.

Řešení otázek o příčinách, které způsobily vznik buddhismu, se komplikuje tím, že máme málo informací o starověké Indii. Neznáme kroniky, které by systematicky líčily důležité politické události v jejich posloupnosti. Proto musíme občanskou, a tím spíše sociální historii starověké Indie utvářet s určitou mírou hodnověrnosti podle různých zdrojů, které se navzájem doplňují. Jedná se o memoáry cestovatelů, údaje z mytologie, právní traktáty, náboženskou literaturu a další. Samozřejmě, že nejdůležitější otázky, které se týkaly například charakteru vykořisťování, významu otroků ve staroindického hospodářství nebo vzájemného vztahu tříd a vrstev, zůstávají ve značné míře spornými nebo vůbec nevysvětlenými.

Můžeme považovat za dokázané, že v 1. tisíciletí př. n. l. v nejvyspělejších oblastech Indie převládal otrokářský způsob výroby. Práce otroků společně s prací nezávislých výrobců zastávala významné místo v kolektivní výrobě. Hlavní sférou, ve které se uplatňovala práce otroků, byla domácnost, tj. výroba produktů pro osobní spotřebu otrokářů. Ve vědě se tato forma otroctví označuje jako patriarchální.

Kromě soukromého otrokářství bylo ve starověké Indii rozšířeno i skupinové otrokářství. V tomto případě společnost nezávislých zemědělců vlastnila skupinu otroků. Dále existovalo i carské otrokářství, které se svým charakterem přibližovalo ke státnímu otrokářství.

Třídní vztahy se komplikovaly dělením na vrstvy. Systém varen, o kterém jsme psali výše, vznikl v důsledku potřeby přizpůsobit otrokářský způsob života společnosti přežitkům prvotních vztahů, které bránily společenskému rozvoji. Celý systém varen

konzervativně ovlivňoval všechny změny ve společnosti. Jakékoliv změny ve společenském řádu se dostávaly do konfliktu se systémem varen a ideologií, která vznikla třídním dělením společnosti.

Vykořisťování se týkalo nejen otroků, ale i skupiny pracujících, kteří byli formálně považováni za svobodné. Svobodní lidé někdy měli větší finanční potíže než otroci. Jednalo se o různé skupiny lidí, kteří nepatřili ani do jedné z varen, tj. nájemné dělníky nebo menší zemědělce, kteří přicházeli na mizinu. Přítomnost neplacené otrocké práce znehodnocovala práci svobodných členů obce. Je důležité zmínit, že jedním z významných zdrojů v rozšiřování řad otroků byli svobodní členové obce, kteří mezi ně vstupovali dobrovolně. Tímto způsobem bylo možné získat alespoň životní minimum. Sám „svobodný“ žebřák byl odsouzen k smrti hladem.

Je zřejmé, že chudí lidé ve starověké Indii tvořili významnou skupinu lidí, kteří se nechtěli podílet na produktivní práci. Žebrota byla považována za nábožensky hrdinský čin a almužna za jednu z hlavních ctností členů obce. Mnoho starých textů oslavuje svobodu, které může dosáhnout žebřák, jenž přerušil styky s rodinou a opustil hospodářství („odstranil všechny iluze“).

Na základě staroindických náboženských představ, hlavních dogmat, která jsou obsažena ve sbornících, tzv. „védách“, vznikl bráhmanismus. Ten posvěcoval výsadní postavení vyšších varen, především bráhmanů. Bráhmani zdůrazňovali nepřekonatelnou propast mezi představiteli vyšších varen a šúdrů, nemluvě o lidech, kteří nepatřili ani do jedné varny. Výhradním právem bráhmanů byly kultovní činnosti, obřady, zákazy, obětování, jež byly osobité pro každou varnu. Za splnění příkazů bráhmany čekala nebeská odměna, nejlepší znovuzrození. Šúdrům a těm, kteří nepatřili ani do jedné z varen, byla cesta k vysvobození uzavřena.

## ZÁVĚR

Bakalářská práce byla věnována překladu odborného textu, části knihy „Buddizmus“. Cílem bakalářské práce byl překlad odborného textu a vypracování rusko-českého slovníku na základě vybraných termínů z výchozího textu.

Bakalářská práce byla rozdělena na dvě části. V první (teoretické) části jsme se zabývali buddhismem, odborným stylem a překladem. Ve druhé (praktické) části lze nalézt text překladu.

Teoretická část byla rozdělena do 5 kapitol. První dvě kapitoly byly věnovány obecné charakteristice buddhismu a poté konkrétně buddhismu v současném Rusku. Další kapitola se zabývala obecnou charakteristikou odborného stylu a dále popisem ruského odborného stylu a jeho specifik. Čtvrtá kapitola byla rozdělena na několik podkapitol, první podkapitola byla věnována obecné charakteristice překladu. Dále jsme v dané kapitole uvedli například problém ekvivalence překladu či překlad termínů a reálií. Jelikož jsme se ve výchozím textu setkali s vlastními jmény, jež mají svůj původ v sanskrtu, věnovali jsme jednu podkapitolu překladu a skloňování buddhistických vlastních jmen, jež nám při překladu dělaly potíže. V závěrečné páté kapitole lze nalézt problémy překladu z ruštiny do češtiny. Jednalo se například o přechodníkové konstrukce, slovesná adjektiva nebo pasivní konstrukce. V dané kapitole byly uvedeny i postupy, jak dané jazykové problémy řešit. Všechny postupy byly demonstrovány na příkladech z výchozího textu. Při psaní teoretické části jsme využili odborné knihy a publikace.

Ačkoliv je překládání činnost obtížná, snažili jsme se o adekvátní a ekvivalentní překlad. Při překladu jsme využili jak knižní slovníky, například Rusko-český slovník (L. Kopecký, O. Leška), tak i internetové slovníky, například [linge.cz](http://linge.cz) nebo [seznam.cz](http://seznam.cz). Při vypracování slovníku byl použit například internetový portál [gramota.ru](http://gramota.ru), který jsme využili především při uvádění gramatického aparátu (např. přízvuk či rod).

Text překladu může být určen pro studenty jako doplňující materiál ke studiu náboženství či buddhismu, nebo pro všechny, kteří se zabývají danou problematikou.

Přílohy tvoří nedílnou součást bakalářské práce. První přílohu tvoří rusko-český slovník vybraných pojmů z výchozího textu, druhou přílohu výkladový slovník vybraných

názvů, především se jedná o názvy spisů či pojmenování varen, které jsme uvedli pro lepší porozumění textu. Ve třetí příloze nalezneme výchozí text našeho překladu.



## РЕЗЮМЕ

Данная бакалаврская работа посвящена переводу научного текста, одной из частей книги «Буддизм». Целью бакалаврской работы является перевод научного текста о буддизме и создание русско-чешского словаря на основе выбранной нами терминологии из исходного текста.

Настоящая бакалаврская работа состоит из двух частей. Первая (теоретическая) часть посвящена общей характеристике буддизма, научного стиля и перевода. Во второй (практической) части находится перевод одной из частей книги «Буддизм».

Теоретическая часть разделена на пять глав, начиная с общей характеристики буддизма, буддизма в России, научного стиля, перевода и заканчивая проблемами, с которыми можно столкнуться при переводе с русского языка на чешский.

Буддизм в России очень распространен (он относится к четырем самым распространенным религиям в России), поэтому сначала в нашей работе мы даем общее представление о данной религии, характеризуем ее, описываем основные положения и историю. Также мы рассказываем о направлениях буддизма, чтобы читатель лучше ориентировался в данной проблематике. Учение буддизма включает в себя, прежде всего, «Четыре благородные истины» и «Восьмеричный путь», которые помогают верующим понять учение Будды. В следующей главе мы знакомимся с тибетским буддизмом, распространенным по России татарами. Далее занимаемся вопросом буддизма в России, историей развития данной религии на территории Советского союза и современной России. В настоящее время буддизм является одной из четырех самых распространенных религий России и имеет 1,5 - 2 миллиона верующих по всей стране. Буддизм даже поддерживает сам Владимир Владимирович Путин: он поздравил верующих с наступлением Нового года, выразил благодарность за то, что буддисты хранят ценности буддизма и передают их из поколения в поколение. В России студенты могут учиться в институтах востоковедения, в которых могут изучать такие предметы, как культуру и философию буддизма.

Третья глава посвящена общей характеристике научного стиля и описанию русского научного стиля. Для научного стиля характерна логичность и письменная

форма. В тексте данного стиля доминируют термины, гарантирующие однозначность и точность изложения. Далее в настоящей бакалаврской работе можно найти русский научный стиль, отличающийся от чешского, например, порядком слов. В русском языке мы часто встречаемся с обмыканием. Также в русском научном стиле часто используются деепричастия, причастия и инфинитив, обеспечивающие сжатость и точность содержания. В отличие от чешского научного стиля, в русском больше всего используются отглагольные существительные, чтобы повысить номинальность содержания.

В четвертой главе мы характеризуем понятие перевод. Разные ученые по-разному определяют значение понятия перевод. Мы приводим определение Душана Жвачека и Дагмар Книттловой, чтобы показать разнообразность данного понятия. В данной главе мы также рассматриваем некоторые методы перевода слов, например: “скопос” или “фиделиту”. Затем мы занимаемся эквивалентностью перевода и приводим методы, которые можем использовать при переводе реалий и терминов. Например, И. Левый и А. Попович интересуются проблематикой перевода реалий и указывают два метода: натурализацию и экзотизацию. Однако другие ученые считают, что лучше использовать транслитерацию и транскрипцию. В следующей главе мы характеризуем термины, затем религиозную терминологию и обращаем внимание на субституцию терминов, о которой пишет Ян Горецкий. Он считает, что термин надо заменять, а не переводить. Так как у нас была проблема со склонением имен в нашем переводе, мы приводим статью о склонении буддийских имен и переводе с санскрита на чешский и русский языки.

Пятая глава теоретической части посвящена проблемам, с которыми мы встречаемся при переводе с русского языка на чешский. Речь идет, например, о деепричастиях и причастиях, которые способствуют сжатости и конденсации содержания. В настоящей статье мы приводим методы, как можно переводить отдельные, трудные для перевода места. Все данные методы демонстрируем на примерах нашего перевода: деепричастие можно на чешский язык переводить сложносочиненным или сложноподчиненным предложением, далее деепричастием или причастием. В выше приведенной статье о русском научном стиле мы говорили о порядке слов (обмыкании), отличающимся от чешского языка. Оставив русский порядок слов в чешском предложении, как считают Д. Книттлова и И. Рохованска,

мы бы могли предоставить читателю неэквивалентный перевод. Для русского научного стиля характерна объективность, поэтому предпочитают пассивные конструкции, подавляющие лицо автора. Душан Жвачек отмечает, что в чешском языке преобладают действительные конструкции. Все зависит от субъекта, если субъектом является человек, то в чешском языке будет действительное предложение. Именно поэтому некоторые страдательные предложения были заменены действительными. Терминология буддизма распространена как в России, так и в Чехии, поэтому при переводе терминов были использованы энциклопедии и публикации о буддизме. Все касалось прямых эквивалентов, имеющих одно и то же значение.

В теоретической части нашей работы мы опираемся на научные книги и публикации, которые сравниваем между собой, а на основе синтеза приводим правильную информацию.

Во второй части приводим текст перевода. Книга посвящена основным положениям буддизма, истории, распространению данной религии, и, наконец, главным канонам буддизма. Для нашего перевода мы выбрали несколько глав, посвященных прежде всего литературе буддизма.

В первой главе ученые полемизируют о существовании Будды. Западные исследователи считают легенду о Будде реальной, но другие ученые полагают, что легенда о Будде – вымысел. Далее пишется о том, что один человек не может создать новую религию, потому что религия возникает в течение более длительного времени, а также в ее создании принимает участие множество людей. Исследователи пришли к выводу, что объяснить создание буддизма, опираясь на легенду, невозможно, несмотря на то, что легенда сыграла важную роль в пропаганде буддизма.

Следующая глава посвящена истокам буддизма. Основываясь на древних свидетельствах буддизма, ученые пришли к выводу, что о раннем буддизме можно судить по литературным и археологическим источникам. Самыми древними источниками являются «эдикты Ашоки», утвердившие высокое положение буддизма в империи. Данные эдикты содержали основные положения буддизма.

Третья глава посвящена канонической литературе, прежде всего «Трипитаке». В данной статье объясняется название «Трипитаки» и ее отдельных частей. В древней Индии существовали две версии данного названия. Одна была записана на языке пали, а вторая - санскритом. Конечно, ни одна, ни другая версия не сохранились до наших дней, но их переводы сохранились. Поэтому буддисты создали унифицированный текст «Трипитаки». «Трипитака» состоит из трех частей: «Виная-питаки», «Сутта-питаки» и «Абхидхамма-питаки». Самая древняя часть – «Виная-питака», которая включает в себя три раздела: «Сутта-вибхангу», «Кхандхаку» и «Паривару». Первая часть «Виная-питаки» посвящена правилам поведения монахов, проступкам и наказаниям. Во второй части уделяется внимание истории развития буддийской монашеской общины. Последняя часть «Виная-питаки» развивает некоторые положения буддизма. «Сутта-питака» посвящена учению буддизма и состоит из пяти сборников. В данной части можно, например, найти историю спора аскета с его учеником, хвалившим буддизм, или обстоятельства смерти Будды. Последней частью «Трипитаки» является «Абхидхамма-питака», состоящая из семи глав. В настоящей статье определяется значение слова «дхарма», означающее, например, учение или закон. Далее рассматриваются категории причинности или проблемы логики.

В буддизме существуют и произведения неканонической литературы, которые развивают и комментируют основные положения буддизма. Данному аспекту посвящена четвертая глава, которая называется «За границами канона». Одним из самых известных произведений является «Милинда-паньха», излагающее учение буддизма в форме вопросов и ответов. В данной главе говорится о важном центре схоластики буддизма, который в настоящее время располагается в государстве Бихар.

Последней частью нашего перевода является статья «У истоков буддизма». Данная статья рассматривает, как ученые пытались объяснить возникновение буддизма. Почти все ученые потерпели неудачи, только русские востоковеды подошли к изучению буддизма по-новому. Речь идет, например, о И. П. Минаеве, авторе книги «Буддизм. Исследования и материалы». Ответить на вопрос о возникновении буддизма было возможным только после упорядочения вопроса о социальном и экономическом строе древней Индии. В решении данной проблемы

принимали участие прежде всего советские востоковеды. В древней Индии существовало рабовладение, поэтому в данной статье можно найти деление жителей древней Индии по сословиям. Существовали четыре сословия, так называемые «варны». Высшую варну представляли брахманы, ниже находились кшатрии и вайшьи, а еще более низкую варну представляли шудры. В самом низу находились жители, не принадлежащие ни одной из варн. Они считались «свободными», но иногда имели плохое экономическое положение, по сравнению с рабами, поэтому добровольно вступали в ряды рабов. Однако нищие в древней Индии представляли большую часть общества, потому что нищенство считалось религиозным подвигом.

В состав бакалаврской работы входит заключение, резюме на русском языке, список используемой литературы и приложения. Первое приложение содержит русско-чешский словарь, созданный на основе выбранной нами терминологии из исходного текста. Во втором приложении находится толковый словарь буддийских названий. Третье приложение содержит оригинальный текст перевода одной из частей книги «Буддизм».

## BIBLIOGRAFIE

### Použitá literatura

1. Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-383-2.
2. BĚLKA, Luboš. *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Religionistika. ISBN 80-210-2727-4.
3. BONDY, Egon. *Buddha*. 2. opr. a dopl. vyd. Editor Martin MACHOVEC. Praha: DharmaGaia, 1995, 193 s. ISBN 8085905094.
4. ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení*. III, Od Muhammada po dobu křesťanských reforem. Přeložil Milan LYČKA, přeložil Jiří NAŠINEC, přeložil Filip KARFÍK. Praha: OIKOYMENH, 1997, 343 s. Oikúmené. ISBN 80-86005-53-4.
5. FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009, 320 s. Studium, sv. 28. ISBN 9788072943432.
6. GROLLOVÁ, Ivana, Josef KOLMAŠ, Dušan ZBAVITEL, Pavol BREIER, Josef PTÁČEK, Zdeněk THOMA a BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO. *Svět tibetského buddhismu*. Praha: Slovart, 1993, 141 s. ISBN 8085871882.
7. HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980
8. HRDINOVÁ, Eva Maria. *Kultura v procesu překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 137 s. Monografie. ISBN 978-80-244-5208-1
9. HRDINOVÁ, Eva Maria. *Překlad jako didaktický nástroj ve výuce cizích jazyků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 140 s. Monografie. ISBN 978-80-244-5247-0.
10. HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 149 s. ISBN 80-86642-13-5.
11. KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 8024209837.
12. *Knih náboženství*. Přeložil Jaroslav HOFMANN. Praha: Knižní klub, 2015, 352 s. Universum (Euromedia Group - Knižní klub). ISBN 978-80-242-5179-0

13. *Kniha o překládání: příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knižnice československo-sovětského institutu, sv. 11.
14. KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286.
15. KNITTLOVÁ, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 215 s. ISBN 8024401436.
16. KNITTLOVÁ, Dagmar a Ida ROCHOVANSKÁ. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého, 1977
17. KOLMAŠ, Josef. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. Praha: Libri, 2009. ISBN 9788072773947.
18. KOLMAŠ, Josef. *Pojednání o věcech tibetských*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-386-3.
19. KOPECKÝ, Leontij Vasiljevič a Oldřich LEŠKA. *Rusko-český slovník*. Praha: SPN, 1978.
20. KRYVELJOV, Iosif Aronovič. *Dějiny náboženství II*. Praha: Mladá fronta, 1981, s. 400.
21. LESNÝ, Vincenc. *Buddhismus*. 2. vyd., ve Votobii 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996, 450 s. ISBN 8071980625.
22. MILTNER, Vladimír. *Malá encyklopedie buddhismu*. Praha: Práce, 1997, 237 s. ISBN 80-208-0394-7.
23. MORAVEC, Jaroslav, ed. *Kniha o překládání: příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství Československo-sovětského institutu, 1953. Knižnice československo-sovětského institutu, sv. 11.
24. NĀRADA, Maha Thera. *Buddha a jeho učení*. Přeložil Josef MARX. Olomouc: Votobia, 1998, 573 s. ISBN 8071983411.
25. ŇĀNASATTA. *Základy buddhismu*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Alternativa, 1992, 219 s. ISBN 8085993163.
26. POPOVIČ, Anton, ed. *Překlad společenskovedných textov*. Batislava: Obzor, 1978.
27. WANGU, Madhu Bazaz. *Buddhismus*. Přeložil Vladimír MILTNER. Praha: Lidové noviny, 1996, 141 s. ISBN 8071061840.
28. ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999, 122 s. ISBN 802102058X

29. ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X.

### Internetové zdroje

30. *Buddizismus* [online]. [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: <http://www.buddhism.ru/teachings/buddizismus-v-rossii/>
31. *Buddizismus v Rusii*. In: *Oum* [online]. [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: <https://www.oum.ru/literature/buddizismus/buddizismus-v-rossii/>
32. *Gramota.ru*. *Gramota.ru* [online]. [cit. 2019-04-9]. Dostupné z: <http://gramota.ru/slovari/dic/?word=&all=x> 27.
33. *Lingea* [online]. [cit. 2019-04-15]. Dostupné z: <https://slovniky.lingea.cz/rusko-cesky/>
34. RUMÁNEK, Ivan. *Sanskrt a páli*. In: *SME* [online]. 26.10.2015 [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <https://ivanrumanek.blog.sme.sk/c/387833/sanskrt-a-pali.html>
35. *Sanskrit*. In: *Omniglot* [online]. [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.omniglot.com/writing/sanskrit.htm>
36. *Save tibet* [online]. 13.2.2019 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://savetibet.ru/2019/02/13/dalai-lama.html>
37. *Seznam slovník*. *Seznam.cz* [online]. [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://slovník.seznam.cz/cz-ru/?q=>
38. *Školy tibetského buddhismu*. In: *Buddhismus* [online]. [cit. 2019-02-06]. Dostupné z: <http://www.buddhismus.cz/skoly-tibetskeho-buddhismu.html>
39. *Буддизм: История и распространённость буддизма в России*. In: *Advantour* [online]. [cit. 2019-02-08]. Dostupné z: <https://www.advantour.com/rus/russia/religion/buddhism.htm>
40. ВЕРХОВСКИЙ, Л. А. а Б. У. КИТИНОВ. *Буддизм в России*. In: *Понятия и категории* [online]. [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: <http://ponjatija.ru/node/12801>
41. *Высшее буддийское образование. Моё образование* [online]. [cit. 2019-02-08]. Dostupné z: [https://moeobrazovanie.ru/vysshee\\_buddiyskoe\\_obrazovanie.html](https://moeobrazovanie.ru/vysshee_buddiyskoe_obrazovanie.html)
42. *Медведев: традиции буддийского Сагаалгана сближают народы России*. In: *Rua новости* [online]. 16.2.2018 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <https://ria.ru/20180216/1514778838.html?in=t>



43. Поздравление буддистам России с праздником Сагаалган. In: *Президент России* [online]. 27.2.2017 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://kremlin.ru/events/president/news/53946>

#### **Obrázek**

44. Буддизм в России:. In: *MapinMap* [online]. 30.06.2016 [cit. 2019-02-06]. Dostupné z: <http://mapinmap.ru/archives/7500>

#### **Zdroj výchozího textu překladu:**

45. КОЩЕТОВ, Aleksej Nikolajevič. *Buddizm* [online]. Moskva: Politizdat, 1968

## **SEZNAM PŘÍLOH**

Příloha č. I – rusko-český slovník

Příloha č. II – výkladový slovník

Příloha č. III – text originálu

## Пříloha č. I

### Русko-český slovník

#### A

аскет, -а М

asketa

аскетизм, -а М

asketismus

#### Б

божество, -а N

bohové

Брахма, -ы М

Bráhma

брахмаизм, -а М

bráhmanismus

буддизм, -а М

buddhismus

буддиста, -ы М

buddhista

#### В

варна, -ы F

varna

величие, -я N

vznešenost

верования, -й Mп.

náboženské představy

вероучение, -я N

dogmatika

верующий

věřící

воин, -а М

bojovník

воплощать, -аю, -аешь, -ают NV

ztělesňovat

востоковед, -а М

orientalista

восхвалять, -аю, -аешь, ают NV

vychvalovat

#### Г

господствующий

vládnoucí, převládající

грядущий

budoucí

~ грядущий *Будда*

~ *budoucí Buddha*

#### Д

движение, -я N

směr

~ *религиозное движение*

~ *náboženský směr*

добродетель, -и F

ctnost

древнеиндийский

staroindický

дхамма, -ы F/ Дхарма, -ы F	dharma
<b>Ж</b>	
жертвоприношение, -я N	obětování
жрец, -а M	kněz
<b>И</b>	
изречение, -я N	výrok
империя, -и F	císařství
индуизм, -а M	hinduismus
исповедовать, -ую, -уешь, -уют NV	vyznávat
исследователь, -я M	badatel
<b>К</b>	
кабала, -ы F	otroctví
канон, -а M	kánon
канонический	kanonický
<b>Л</b>	
лохмотья, -ьев Mп.	roztrhané šaty
<b>М</b>	
милостыня, -и F	almužna
мирянин, -ина M	člen obce
миф, -а M	mýtus
монастырь, -а M	klášter
монах, -а M	mnich
монахиня, -и F	mniška
монашеский	mnišský
мудрец, -а M	mudrc
<b>Н</b>	
невозмутимость, -и F	rozvaha
непостоянство, -а N	nestálost

## О

обречённый	odsouzený
община, -ы F	obec
~ буддийская монашеская община	~ <i>buddhistická mnišská obec</i>
оплот, -а M	centrum
освящать, -аю, -аешь, -ают NV	posvěcovat
основополагающий	stěžejní
отшельник, -ка M	poustevník

## П

палийский	pálijský
первоисточник, -а M	původní pramen
песнопение, -я N	náboženská píseň
племя, -мени N	rod
~ племя шакиев	~ <i>rod Šákjů</i>
подвиг, -а M	hrdinský čin
положение, -я N	zásady
~ положение буддизма	~ <i>zásady buddhismu</i>
послушник, -ка M	novic
~ послушник монашеской общины	~ <i>novic mnišské obce</i>
почитать, -аю, аешь, -ают NV	ctít
притча, -и F	podobenství
проповедь, -и F	kázání
проповедник, -а M	kazatel

## Р

рабовладелец, -а M	otrokář
рабовладельческий	otrokářský
развалина, -ы F	trosky
редакция, -и F	verze
религия, -и F	náboženství

## С

самоу <u>со</u> вершенство <u>ва</u> ние, -я N	sebezdokonalení
санса <u>ра</u> , -ы F	sansára
санскри <u>т</u> , -а M	sanskrt
с <u>в</u> ерх <u>ъ</u> естественный	nadpřirozený
с <u>в</u> ященный	svatý
~ Священное писание	~ Písmo svaté
с <u>е</u> ять, -сею, сеешь, сеют NV	vytvářet
со <u>бо</u> р, -а M	koncil
~ буддийский собор	~ buddhistický koncil
со <u>с</u> ло <u>в</u> ие, -я N	vrstva
спа <u>с</u> ение, -я N	vysvobození
су <u>т</u> ра, -ы F /Сут <u>т</u> а, -ы F	sútra
с <u>хо</u> ла <u>сти</u> ка, -ы F	scholastika

## Т

тол <u>ко</u> ва <u>те</u> ль, -я M	vykladatel
тра <u>к</u> та <u>т</u> , -а M	traktát

## Ф

фи <u>ло</u> со <u>фи</u> я, -и F	filozofie
-----------------------------------	-----------

## Х

хро <u>ни</u> ка, -ы F	kronika
------------------------	---------

## Ч

ча <u>я</u> ние, -я N	touha
-----------------------	-------

## Ш

шу <u>д</u> ра, -ы F	šúdra
----------------------	-------

## Э

э <u>к</u> сплу <u>а</u> та <u>ци</u> я, -и F	vykořisťování
---	---------------

## **Příloha č. II**

### **Výkladový slovník**

A

**Абхидхамма-питака = Abhidharmapitaka** („Koš čistých vědomostí“) – poslední část Tripitaky; zobrazuje buddhistické chápání světa, spory, jež probíhaly mezi buddhistickými představiteli scholastiky atd.

Б

**Брахманы = Bráhmani** (kněží) – představitelé nejvyšší varny, brahmáni a kšátrijové tvořili vládnoucí vrstvu společnosti

В

**Вайшьи = Vaišjové** (zemědělci) – představitelé střední varny

**Варна = Varna** – kastovní systém starověké Indie, varny byly čtyři: bráhmani, kšátrijové, vaišjové a šúdry

**Виная-питака = Vinajapitaka** („Koš kázně“) – první koš Tripitaky, je věnován pravidlům chování mnichů a mnišek. Vinajapitaka se rozděluje na tři části: **Suttavibhangu, Khandhaku a Pariváru.**

Д

**Дхаммапада = Dhammapada** („Cesta učení“) – neznámější část kánonu, líčí hlavní zásady dřívějšího buddhistického učení

**Дхамма = Dharma** – nejčastěji se tímto pojmem označuje buddhistické učení, ale dharma má několik významů, například se můžeme setkat s pojmem dharma ve významu základního kamene náboženské existence atd.

К

**Кхандхака = Khandhaka** – druhý sborník Vinajapitaky, který se věnuje historickému vývoji buddhistické mnišské obce. Khandhaka se dělí na dvě části: Mahavaggu a Kulavaggu

**Кшатрии = Kšátrijové** (válečníci) – jedni z nejvyšších představitelů varen, mezi bráhmany a kšátriji často vznikaly spory v boji o vládnoucí pozici ve společnosti

**Кутодо = Kutodo** – originální město – knihovna, ve kterém je umístěn nejdůležitější kánon buddhismu – Tripitaka

М

**Милинда-паньха = Milindapañha** (Otázky cara Milindy) – dílo nekanonické literatury, které líčí učení buddhismu

Н

**Наланда = Nálanda** – významné centrum buddhistické scholastiky, klášterní univerzita, jež se nachází na dnešním území Biháru

**Никая = Nikája** – sbírka (Suttapitaka obsahuje 5 nikájí, tj. 5 sbírek)

П

**Паривара = Parivára** – poslední část Vinajapitaky, líčí postoje buddhismu

**Патимоккха-сутта = Patimokkha sutta** – nejdůležitější spis Suttavibhangy

Р

**Раджагриха = Rádžagrha** – staré město, po Buddhově smrti se zde shromáždili jeho učedníci

С

**Сутта = Sútra** – výrok, poučka; Díghanikája se skládá ze 34 suter, tj. výroků

**Сутта-питака = Suttapitaka** („Koš poučení“) – druhý koš Tripitaky,

**Сутта-вибханга = Suttavibhanga** – druhý oddíl Vinajapitaky, pojednává o přestupcích v obci a o chování mnichů a mnišek

Т

**Трипитака = Tripitaka** – nejdůležitější buddhistický kánon

Ш

**Шудры = Šúdrové** – představitelé nejnižších varen



Когда Будда достиг 72-летнего возраста, царь Магадхи-Бимбисара был убит своим сыном Аджаташатру. Новый царь был поклонником некоего монаха Девадатты, с ним он и задумал убить Будду. К Шакьямуни были подосланы разбойники. Но вместо того чтобы убить его, они пали к ногам спасителя. Тогда Девадатта столкнул кусок скалы на проходящего Будду, но того хранили небеса. Наконец, выпущенный навстречу Будде бешеный слон покорно преклонил перед ним колени. В конце концов жестокий недуг сразил коварного Девадатту за его злые козни.

В восьмидесятилетнем возрасте Будда почувствовал, что его конец близок. На пути в Кушинагару он тяжело заболел. Прибыв на место, он лег на землю, приняв «позу льва». Обращаясь к тысячам монахов и мирян, собравшимся, чтобы уловить его последний взгляд, Будда сказал: «Теперь, о монахи, мне нечего больше сказать вам, кроме того, что все возникшее обречено на разрушение! Стремитесь всеми силами к спасению!»

Это было тоже в день майского полнолуния, который с тех пор почитается у буддистов как «трижды святой день».

Останки Будды были преданы огню с соблюдением царских почестей. Борьба за обладание его реликвиями в целях поклонения им была прекращена брахманом Дроной. Реликвии были поделены между претендовавшими на них племенами. И в восьми различных местах Индии над ними воздвигли реликтовые курганы — так называемые ступы. Ученики же Будды продолжали проповедь его учения.

**Правда  
и вымысел**

Такова легенда. Мы не случайно дали довольно подробное ее изложение, так как без этого многое было бы непонятным в учении, в культе буддизма, а также в его церковной организации. Из легенды, которая, как было

уже сказано, сложилась сравнительно поздно (во II—III вв. н. э.), следует, что буддизм явился результатом проповеди спустившегося на землю существа, величие и роль которого для мира выше и значительнее величия всех других божеств. В легенде многочисленные сказочные события, обычные для мифа о любом божестве, переплетаются со сведениями, которые могут быть отголосками реальных фактов. Многие моменты жизни и деятельности Будды связаны в легенде с действительно существовавшими городами и местностями (Раджгир, Патна, Варанаси и др.). Некоторые же не могут быть идентифицированы с существующими или существовавшими географическими пунктами, например Капилавасту, сказочная столица государства шакиев. Да и само государство шакиев с роскошным дворцом его правителя Шуддходаны является, по-видимому, плодом фантазии авторов легенды: многие современные исследователи считают, что в эпоху зарождения буддизма племя шакиев не имело правителя столь высокого положения, которое приписывается легендой Шуддходане.

Некоторые западные исследователи, считавшие жизнь Будды реальным историческим событием, отбрасывали все сверхъестественное в рассказах о Шакьямуни. Так создавалась выходящая более или менее правдоподобной биография основателя буддизма.

Другие же ученые, наоборот, считали легенду о Будде вымыслом от начала до конца, отрицали наличие какого-либо исторического зерна в ней. Французский ученый Е. Сенар еще в прошлом веке высказал мысль о том, что миф о Будде поэтизирует суточное видимое движение дневного светила, которое утром «рождается», плывет в течение дня по небу и «умирает» вечером.

Крайние точки зрения проистекают из того, что исследователи полностью следовали канонической литературе буддизма, в которой личность Сиддхартхи Гаута-

мы — царевича и отшельника — и образ божества (Будды) слиты воедино. История показывает, что столь сложные, охватывающие широкие народные массы религиозные движения, подобные буддизму, не могут быть результатом творчества одного лица. Они складываются в течение более или менее длительного времени в результате определенных социальных условий, и в создании их принимают участие массы людей, идеологией которых эти религиозные движения становятся: в мистифицированной форме новая религия всегда выражает настроения, мысли и чаяния этих масс. Поэтому ни о каком единоличном создателе буддизма не может быть речи.

Однако это не значит, что в основе рассказов о Сиддхартхе Гаутаме нет никаких реальных фактов. Возможно, что в приведенной легенде в своеобразной форме нашли отражение жизнь и деятельность какого-то древнеиндийского проповедника, руководителя одной из многочисленных групп нищенствующих монахов.

Объяснить вопрос о происхождении буддизма, основываясь на легенде о Будде, невозможно. Но эта легенда сыграла немалую роль в пропаганде учения буддизма. Она воплощала в себе древнеиндийский идеал брахмана, который обязан был накопить имущество, создать семью и совершить религиозный долг, уйдя от земных радостей, чтобы обрести в самосозерцании возможность слияния с Брахмой. Но легенда о Будде несла и другие идеи, чуждые брахманизму, уже чисто буддийского характера. Молодость Гаутамы, проведенная в роскоши отцовского дворца, делает особенно многозначительным уход Сиддхартхи от радостей жизни. Царь-отшельник, порвавший все семейные привязанности, как бы олицетворяет мысль о непостоянстве всех земных благ, подчеркивает равенство всех классов и сословий в деле спасения.

Однако само содержание учения буддизма, его ос-

новые догматы, культ, а также моральные требования, наконец, формы организации и взаимоотношения духовенства с мирянами не укладываются в рамки приведенной легенды. Все это в значительно большей степени базируется на канонической литературе буддизма и на тех памятниках материальной культуры, которые оставил буддизм за время своего более двухтысячелетнего существования.

**Что хранят  
«корзины  
мудрости»!**

Стремясь добраться до истоков буддизма, ученые обратились к наиболее древним свидетельствам о возникновении и ранней истории этой религии.

При этом обнаружилось, что о раннем буддизме можно судить по двум основным видам источников — литературным и археологическим.

Самыми ранними известными пока науке письменными источниками буддизма являются так называемые «эдикты Ашоки». Это надписи, высеченные в III в. до н. э. в различных местах Индии по повелению императора Ашоки, сделавшего буддизм государственной религией своей империи. Нанесенные на скалы и на специально сооруженные колонны, эти надписи авторитетом государства утверждали новую религию. Они различны по содержанию и размерам. Как правило, надписи эти являются предписаниями царя, указывающими, как должны вести себя жители подвластных Магадхе — империи Маурьев — стран: повиноваться властям, слугам царя, родителям и старшим, не лгать и не причинять никому зла, почитать духовенство и поддерживать его щедрыми пожертвованиями. В этих предписаниях содержатся основные идеи буддийской морали, некоторые же эдикты прямо восхваляют буддизм.

Между временем легендарной жизни Шакьямуни и эпохой правления Ашоки прошло свыше двухсот лет. И почти столько же прошло еще до тех пор, пока буддий-



ская литература начала получать свое письменное оформление. Считается, что все то, чему учил Будда и о чем рассказывали затем его ученики, передавалось устно из поколения в поколение.

По преданию, запись этих текстов была впервые произведена в I в. до н. э. на острове Цейлон, ставшем очень рано важнейшим оплотом буддизма. Царь Цейлона Ваттагамани собрал 500 лучших знатоков текстов и заставил их продиктовать то, что они запомнили, такому же количеству лучших писцов. Запись была произведена на языке пали — одном из среднеиндийских разговорных диалектов (пракритов), который, по-видимому, являлся важнейшим языком устной буддийской проповеди. Результатом работы писцов было создание так называемой палийской Трипитаки, считающейся важнейшим первоисточником учения.

**Трипитака** Санскритское слово Трипитака (ему соответствует палийское Типитака), обычно служащее названием буддийской канонической литературы, буквально означает тройная корзина и переводится как «три корзины закона (учения)» или «три корзины мудрости». Название это, вероятно, объясняется тем, что древнейшие тексты записывались на пальмовых листьях, которые затем для хранения складывались в плетеные корзины, составляя своеобразную библиотеку.

Другая версия канона, как можно предположить, была записана несколько позднее в самой Индии. Язык этой версии — санскрит (буквально — «искусственный», «доведенный до совершенства») — литературный язык древней и средневековой Индии, а также гибридный или смешанный санскрит (с примесью разговорных диалектов). Санскритская Трипитака в оригинале не дошла до наших дней, за исключением отдельных небольших фрагментов, и стала известна сравнительно недав-

но (с конца XIX в.) в ранних переводах на тибетский, непальский, китайский, японский и другие восточные языки. Эти переводы осуществлялись при распространении буддизма в странах Азии. В санскритскую версию включены многие сочинения, характерные только для северного буддизма (махаяны), его школ и направлений.

Естественно, что до нашего времени дошли лишь поздние списки и переводы Трипитаки, в которые различными школами и направлениями вносилось множество изменений. Поэтому в конце прошлого столетия буддисты решили создать выправленный текст канона и с этой целью созвали в 1871 г. в Мандалае (Бирма) специальный собор, на котором его участники путем сопоставления различных списков и переводов выработали унифицированный текст Трипитаки. Текст этот был затем вырезан на 729 мраморных плитах. Каждая плита помещена в специально построенном небольшом храме с остроконечной крышей. Так вырос оригинальный городок-библиотека, хранилище канона — Кутодо, место, почитаемое сейчас всеми буддистами мира.

Но науку больше интересует не этот искусственно созданный вариант Трипитаки, а разнообразные ее редакции и варианты, дающие возможность отличить наиболее древние места от позднейших напластований и освещающие ход эволюции буддизма в разные времена и у разных народов.

Наряду с канонической литературой, почитаемой буддистами как откровения самого Будды и включающей высказывания древних авторов по поводу догматов, обычаев и моральных требований буддизма, существуют и более поздние произведения, которые обычно в состав канона не входят. Они комментируют и развивают основополагающие идеи буддизма в соответствии со взглядами и принципами многочисленных школ,

направлений и сект этой религии, которые складывались в процессе ее распространения. Это многочисленные произведения, написанные на десятках языков различных азиатских стран в течение почти двух тысяч лет.

Систематическое собирание, издание и анализ произведений буддийской литературы начались недавно — в основном со второй половины XIX в. и еще далеко не закончены. Очень часто новые находки текста в библиотеках храмов и монастырей, при археологических раскопках, в процессе изучения религиозной литературы народов Азии пополняют данные о ранней литературе буддизма.

Наиболее полно сохранилась палийская версия Трипитаки, созданная школой тхеравадинов, которую многие считают наиболее ортодоксальным направлением буддизма. По преданию, через шесть месяцев после смерти Будды его ученики собрались в Раджагрихе, в пещере Саптапарни, на первый буддийский собор, проходивший под председательством Касьяпы, вошедшего в историю буддизма под именем Махакасьяпа, т. е. «великого Касьяпы». Ближайшие ученики Будды выступили с рассказами об основных положениях его учения. Упали говорил об установлении Буддой правил поведения монахов, Ананда — о поучениях основателя новой религии, высказанных в виде притч и бесед. Касьяпа остановился на философских размышлениях учителя. Так предание объясняет деление Трипитаки на три части — Виная-питака («корзина устава»), Сутта-питака («корзина поучений») и Абхидхамма-питака («корзина толкования учения» или «корзина чистого знания»).

В действительности, как установлено современной наукой, все эти сочинения складывались постепенно в ходе возникновения и утверждения буддизма в борьбе с другими религиозными направлениями. В различных направлениях буддизма встречаются и другие принципы

группировки объединяемых Трипитакой текстов: пять «никай» (собраний), девять «анг» (частей), 84 000 «дхамма-кханд» (отрывков-поучений) и т. д.

К наиболее ранним по времени возникновения частям палийской Трипитаки относится Виная-питака. Она делится в палийской версии на три раздела — Сутта-вибханга, Кхандхака и Паривара.

Сутта-вибханга содержит изложение и толкования Патимоккха-сутты — важнейшего сочинения, посвященного правилам поведения монахов в буддийской общине. По форме Сутта-вибханга — перечисление проступков, которые могут совершить члены буддийской общины, и наказаний, налагаемых за эти проступки. Первый раздел сочинения относится к монахам, второй — к монахиням. Проступки распределены по степени своей тяжести по нисходящей линии. К первой группе относятся те, что влекут за собой изгнание виновного из общины. Это — половая невоздержанность, воровство, убийство или содействие ему, преувеличение своей способности творить чудеса и т. д. Виновные в прегрешениях, относящихся к следующей группе, подлежат временному удалению из общины. Сюда относятся самовольное строительство себе хижин, сеяние раздоров в общине и др. К третьей группе относятся проступки, наказание за которые требует особых доказательств. Наконец, перечисляются проступки, не влекущие за собой наказания, а также даются указания о поведении монахов и монахинь при различных обстоятельствах: во время сбора подаяния, при посещении больных и т. п. Последний (восьмой) раздел Сутта-вибханги повествует о средствах улаживания споров внутри общины.

В комментирующей Патимоккха-сутту части Сутта-вибханги приводятся те же самые правила поведения монахов и монахинь, но они преподносятся в форме пространных рассказов о том, какие события явились пово-



дом для установления Буддой того или иного правила. Правда, подробно в Сутта-вибханге прокомментированы только некоторые из правил, основная же их масса объясняется или гораздо более кратко или приведена без объяснения.

Следующая часть Виная-питаки носит название Кхандхака. Она разделяется на две книги — Махаваггу и Куллаваггу. Четкого принципа в этом делении уловить нельзя. Обе книги посвящены истории развития буддийской монашеской общины начиная с «прозрения» Гаутамы. Таким образом, в Кхандхаке мы встречаемся с отдельными элементами биографии Будды.

Недавно найденные фрагменты санскритского варианта Виная-питаки дают возможность, делая сравнение с палийским каноном, прийти к выводу о том, что и тот и другой варианты имели какой-то общий более ранний образец. Вольно передавая его, составители палийской и санскритской редакций приводят в основном одни и те же дисциплинарные правила, повествуя об одних и тех же традициях в общине, но санскритский автор делает это гораздо более пространно, чем палийский, и изложение идет не всегда в той же последовательности. В Кхандхаке подробно описываются основные церемонии и обряды, правила поведения монахов в течение дня, порядок проведения традиционных собраний, известных под названием «упасатха». Отдельные главы Кхандхаки посвящены обстоятельствам, при которых Будда разрешил монахам носить обувь, установил форму этой обуви, порядок обращения монахов за медицинской помощью и др.

Анализ Кхандхаки дает возможность видеть, как буддийская община шла в своем развитии от крайнего аскетизма, свойственного многим направлениям религий древней Индии, к далекому от аскетизма быту, характеризующему буддийские монастыри первых веков на-

шей эры и последующего времени. Особенно в этом отношении характерен рассказ о Девадатте, о котором уже шла речь. Потеряв надежду убить Будду, Девадатта со своими пятью друзьями потребовал, чтобы в общине были введены следующие обязательные для всех монахов правила: 1) жить только в лесах, 2) питаться только милостыней, 3) одеваться только в лохмотья, 4) никогда не ночевать под крышей, 5) никогда не есть рыбу и мясо. Но Будда отверг эти требования. Легенда о Девадатте иллюстрирует эволюцию буддийской общины от крайнего аскетизма к более близкой мирянам жизни.

Последней частью Виная-питаки является Паривара. По-видимому, она сложилась позднее двух первых частей. Составлена она в виде вопросов и ответов, коротко излагающих некоторые из приведенных уже положений Виная-питаки. Обычно считается, что она включена в канон для облегчения запоминания монахами многочисленных правил и запретов.

Вторым важнейшим и обширнейшим разделом Трипитаки является Сутта-питака. Если Виная-питака разместилась в Кутодо на 111 мраморных плитах, то Сутта-питака заняла 410.

Сутта-питака состоит из пяти сборников, излагающих учение буддизма в форме приписываемых Будде и его ближайшим ученикам притч и бесед. Кроме того, в нее включены и другие сочинения самого разнообразного характера: сборники легенд и афоризмов, поэмы, комментарии и т. д.

Первый сборник — Дигха-никая («собрание пространных поучений») состоит из 34 сутр или сутт (палийское «сутта» — нить), каждая из которых посвящена кратко сформулированному положению учения, включаемому в подробно изложенный эпизод из биографии Будды. Так, например, Брахмаджала-сутта излагает историю спора одного аскета со своим учеником, хвалившим Будду.

Этот спор использован для доказательства превосходства буддизма над брахманизмом и древними суевериями. Саманнапхала-сутта сталкивает доктрины шести «еретических» учителей с основными положениями буддизма и показывает выгоды от вступления в буддийскую монашескую общину. Острой критике в ряде сутр подвергается учение брахманов о том, что само их рождение в данной варне дает им какие-то привилегии в спасении. Картины «земные» в Дигха-никае тесно переплетаются с «небесными». Так, одиннадцатая сутра («Кеватта») повествует о том, как Будда показал себя высшим из богов, когда последние не могли дать ответа на многие поставленные Брахмой вопросы. Много внимания уделяется критике аскетизма как метода спасения и противопоставлению ему любви, сострадания, невозмутимости и отсутствия зависти, проповедовавшихся Буддой. Наряду с мифами о возникновении мира, Дигха-никая включает в себя и такой вполне реалистический по форме рассказ, как Махапаринирвана-сутта, повествующий о последних днях земной жизни Будды, обстоятельствах его смерти, сожжения его тела и дележа останков после сожжения.

Характеризуя Дигха-никаю, можно сказать, что она излагает важнейшие положения буддизма и показывает их становление в борьбе с враждебными ему религиозными течениями. Дигха-никая является важным источником знаний о существовавших в древней Индии обычаях, народных традициях, направлениях религиозной мысли.

Второй сборник Сутта-питаки — Маджджхима-никая («собрание средних поучений») — содержит 152 сутры, во многом повторяющие содержание первого сборника, но в более лаконичной форме.

Третий и четвертый сборники — Самьютта-никая («сборник связанных поучений») и Ангуттара-никая

(«сборник поучений больших на одно число») — более позднего происхождения, чем первые два сборника Сутта-питаки. Некоторые сутры этого раздела повторяют тексты Виная-питаки. Ангуттара-никая является самым большим в Сутта-питаке сборником сутр. Их в ней более 2300, причем располагаются они в определенном, основанном на числовом принципе порядке: «три сокровища спасения», «четыре благородные истины», «пять добродетелей ученика», «десять грехов и десять добродетелей» и т. д.

Особый интерес представляет пятый сборник Сутта-питаки — Кхуддака-никая («собрание коротких поучений»). Он состоит из пятнадцати очень разнообразных по своему характеру произведений, созданных, как правило, позднее, чем другие тексты Трипитаки. Это доказывается, в частности, значительным различием как состава, так и размеров Кхуддака-никаи в редакциях Трипитаки, считающихся каноническими в различных странах, население которых исповедует буддизм.

Нет необходимости перечислять все 15 книг Кхуддака-никаи, но некоторые из них заслуживают того, чтобы о них кратко упомянуть, ибо они пользуются известностью среди буддистов всех стран. Это открывающая сборник книга Кхуддака-патха («собрание кратких афоризмов»), содержащая как бы свод основных положений учения буддизма о спасении. Не менее известна Удана — сборник коротких лирических стихов на религиозные темы, которые якобы произносил Будда по поводу тех или иных событий своей жизни. Интерес представляют сборники песнопений монахов и монахинь («Тхера-гатха» и «Тхери-гатха»), древнейшие произведения канона. Буддха-ванса содержит легенды о двадцати четырех буддах, во время явлений которых грядущий Шакьямуни совершал перерождения, необходимые для выработки свойственных бодисатве добродетелей.



телей. В Кхуддака-никаю входит обычно и сборник рассказов Джатака, о котором уже говорилось при изложении легенды о Будде.

Одна из древнейших частей Трипитаки — Сутта-нипата. В ней приводится ряд эпизодов из жизни Будды, причем внимание сосредоточивается главным образом на вопросах этики.

Пожалуй, самой известной частью канона является Дхаммапада («путь учения»). В ней наиболее систематически и последовательно в образной форме излагаются основные положения вероучения раннего буддизма. Многочисленные варианты этого памятника свидетельствуют о том, что он прошел длительную историю формирования. Наиболее известна и популярна палийская редакция, состоящая из 423 кратких стихотворных изречений — сутр, сгруппированных по своей тематике в 26 главах. Все сутры проникнуты мыслью об обреченности всего существующего на земле, о страдании и зле, как основных качествах всякого существования, о необходимости смирения своих желаний и страстей и преодоления привязанности ко всему земному.

Третьим и завершающим разделом Трипитаки является Абхидхамма-питака. Ее тексты размещены на 208 плитах, т. е. по объему она почти вдвое меньше Сутта-питаки и примерно вдвое превышает Виная-питаку. Состоит она из семи разделов, почему ее иногда называют также Саттапакарана («семь трактатов»). Первый трактат называется Дхаммасангани, т. е. «перечисление дхамм». Палийское слово «дхамма» (санскритское — «дхарма») имеет в буддийской литературе несколько значений. Обычно оно означает понятие «закон», «учение». Нередко поэтому им обозначается само вероучение буддизма. Но оно встречается и в ином значении: дхамма — первичная частица духовного бытия, мельчайшая частица сознания, «носитель элемента психики».

Дхаммасангани — важнейшая часть Абхидхамма-питаки. В ней излагается буддийское миропонимание. Согласно взглядам буддистов, воспринимаемый нами мир представляет собой совокупность представлений, создаваемых человеком. Дхаммы — мельчайшие элементы нашего сознания. Они и дают в своих комбинациях ту иллюзию, которая вместе со всем тем, что человек создает, называется субъектом. Здесь особенно отчетливо выступает в своеобразной форме идеализм, составляющий основу буддийской философии.

Второй трактат Абхидхамма-питаки — Вибханга посвящен тем же проблемам, изложенным, однако, в иной форме.

Третий трактат — Каттхаваттру носит полемический характер и отражает те споры, которые шли между буддийскими схоластами во время формирования философских обоснований этой религии.

Трактат Пуггала-паньятти посвящен тем ступеням или категориям состояний, которые должно пройти живое существо на пути к прекращению «волнения дхамм», т. е. к небытию, нирване, спасению. Трактат Дхатукаттха рассматривает эти же вопросы, обращая особое внимание на область психологии. Ямака рассматривает проблемы логики. Паттханаппакарана — категорию причинности, естественно, с позиций буддизма.

**За границами канона** Кроме канонической литературы, входящей в Трипитаку, имеется ряд сочинений более позднего происхождения, многие из которых не менее весомы для представителей различных направлений, чем сочинения, относимые к канону.

Таковы, например, описанные выше биографии Будды. Кроме них, из произведений неканонической литературы, популярной в буддийских странах и важной для изучения буддизма, следует назвать Милинда-пань-

ха («вопросы царя Милинды»). Написано это сочинение между II и IV вв. н. э. Оно излагает учение буддизма в форме вопросов, задаваемых греческим царем Менандром (Милиндой), правившим в Северо-Западной Индии во II в. до н. э., и ответов мудреца Нагасены. Интерес представляют и составленные в IV—V вв. н. э. на Цейлоне хроники Дипаванса и Махаванса, в которых наряду с мифологическими сюжетами и легендами приведены действительные исторические факты.

Дальнейшее развитие буддийской литературы, шедшее в основном в форме комментирования канона, связано с именами Нагарджуны, Шилахардры, Буддхагхоши, Буддхадатты, Дхаммапалы, Асанги, Васубандху, живших и писавших в период расцвета буддизма в Северной Индии и на Цейлоне в IV—VIII вв. н. э. Важным центром буддийской схоластики в этот период стал в Индии гигантский монастырь-университет Наланда, развалины которого, обнаруженные при археологических раскопках, расположены в теперешнем штате Бихар, недалеко от Раджгира. Во время расцвета Наланды (официальное название ее «Преосвященная община монахов великого монастыря в Наланде»), т. е. в VI—VII вв. н. э., под руководством ученых монахов к буддизму приобщалось одновременно до 10 тысяч учеников-послушников.

Почти все монастырские и храмовые хранилища буддийской литературы в Северной Индии были разрушены и уничтожены при утверждении ислама. Значительный упадок пережил буддизм в результате установления господства индуизма. Поэтому в самой Индии находки произведений древнебуддийской литературы очень редки. Такие находки были сделаны на Цейлоне, в Непале и Тибете, куда бежали многие буддийские монахи, а также в других азиатских странах.

**У истоков  
буддизма**

Мы познакомились с тем, как представляют сами буддисты возникновение религии, догмам которой они следуют, узнали, из каких источников черпают они рассказы о рождении буддизма. Они утверждают, что возникновение буддизма явилось результатом земной проповеди Будды. Успех этой проповеди, с точки зрения верующих, легко объясним, если считать Будду божеством. Но если он, как полагают современные толкователи буддизма, был просто талантливым проповедником, то не так легко понять, почему его проповедь имела такой большой успех, почему она породила религию, господствовавшую над умами миллионов верующих, оказавшую огромное влияние на идеологию, культуру и образ жизни многих народов Азии, играющую, наконец, и сейчас немалую роль в общественной жизни Востока. Известно, что все попытки вывести объяснение того или иного идеологического явления из особенностей самого этого явления, как правило, терпят поражение. Всякое крупное общественное явление или событие, в том числе, конечно, и такое, как возникновение новой мировой религии, должно иметь причины в условиях жизни людей.

Естественно, что буржуазная наука этот вопрос серьезно не ставила. Исследователи буддизма просто повторяли в различной интерпретации то, что сообщала религиозная литература. При этом легенда о Будде обычно очищалась от наиболее грубых мистических подробностей и превращалась в рассказ о человеке, указавшем путь морального самоусовершенствования.

В лучшем случае буржуазные ученые ограничиваются анализом связи буддийских догматов с предшествовавшими возникновению буддизма религиозными представлениями и формами культа и с теми религиозно-философскими системами, которые могли оказать влияние на формирование взглядов Гаутамы.



Особую роль в изучении буддизма сыграли русские востоковеды. Еще И. П. Минаев в своей работе «Буддизм. Исследования и материалы», вышедшей в 1887 г., предложил не базироваться на легенде о Будде, как это делали его западные коллеги, а проанализировать в первую очередь историю буддийской монашеской общины, дабы пролить свет на истинную историю раннего буддизма. По-новому подошел к изучению идеологии буддизма автор изданной в 1918 г. книги «Проблемы буддийской философии» О. О. Розенберг, использовавший богатейшие китайские и японские источники и обративший особое внимание на философские трактаты. Огромное значение для решения вопроса о происхождении буддизма имеют работы академика Ф. И. Щербатского, до сих пор высоко ценимые в мировой науке.

Понятно, что ответить на вопрос о возникновении буддизма, хотя бы в самых общих чертах, оказалось возможным только после того, как наукой был решен вопрос о социально-экономическом строе древней Индии и о характере тех важнейших процессов, которые протекали в древнеиндийском обществе в середине и во второй половине I тысячелетия до н. э.

Ответ на этот вопрос дали исследования советских и прогрессивных зарубежных ученых, проведенные главным образом уже после второй мировой войны. В противовес долго господствовавшему в науке мнению об отсутствии в древней Индии рабовладельческих отношений было установлено, что рабовладение в рассматриваемый период в своеобразной форме господствовало и в Индии, вернее, в ряде ее наиболее экономически развитых районов. Особенностью древнеиндийского рабовладения было противоречивое сочетание патриархального по своему характеру рабовладельческого уклада с сохранившейся сельской общиной, которая тормо-

зила развитие крупных рабовладельческих хозяйств, подобных греческим и римским. Соответственно общество распалось на три главнейших класса — рабовладельцев, рабов и свободных общинников. Последние не были устойчивым классом. Многие члены общин разорялись, попадали в кабалу к рабовладельцам или пополняли ряды нищих. В городах, выроставших вокруг дворцов крупных рабовладельцев, появлялись ремесленники и купцы.

Классовое деление усложнялось делением на сословия. Сословные группы древней Индии назывались «варнами». Варн было четыре. Высшей варной являлись брахманы (жрецы). Рядом с ними стояли кшатрии (воины). Брахманы и кшатрии составляли господствующую верхушку общества, так называемых «дважды рожденных». Между брахманами и кшатриями нередко возникала острая вражда в борьбе за главенствующее положение в обществе. Представители этих варн, выполняя соответствующие предписания, обряды и запреты, могли рассчитывать на конечное слияние с высшим божеством — Брахмой.

Среднее звено составляла варна вайсиев (вайшиев) — земледельцев. Они также сохраняли надежду на спасение в последующих перерождениях.

Низшую варну составляли шудры. Они не считались людьми. Им запрещалось «слушание вед» («священного писания»). Путь к спасению за гробом был для них закрыт.

Наконец, в самом низу социальной лестницы находились различные категории совершенно бесправных людей, не входивших ни в одну из варн. Большая часть рабов относилась к этим низшим категориям и к варне шудр.

Решение вопроса о причинах, вызвавших возникновение буддизма, затрудняется тем, что о древней Индии

мы знаем очень мало. Нам не известны, скажем, хроники, которые систематически излагали бы важные политические события в их последовательности. Поэтому гражданскую и тем более социальную историю древней Индии приходится с относительной мерой достоверности реконструировать по самым разнообразным источникам, соотнося их друг с другом. Это — мемуары путешественников, данные мифологии, юридические трактаты, религиозная литература и т. п. Естественно, что даже такие важнейшие вопросы, как характер эксплуатации, удельный вес рабов в древнеиндийском хозяйстве, взаимосвязь классовых и сословных категорий, остаются в значительной мере спорными или вообще невыясненными.

И все же можно считать доказанным, что в середине I тысячелетия до н. э. в наиболее развитых районах Индии господствовал рабовладельческий способ производства. Труд рабов занимал в общественном производстве значительное место, сочетаясь с трудом формально свободных производителей. Основной сферой применения рабского труда было домашнее хозяйство, т. е. производство продукции для собственного потребления рабовладельца. Такая форма рабовладения получила в науке название патриархальной.

Кроме частного рабовладения, в древней Индии было широко распространено коллективное рабовладение. В этом случае группа рабов была собственностью общины свободных земледельцев. Наконец, существовало царское рабовладение, приближавшееся по своему характеру к рабовладению государственному.

Классовые отношения усложнялись сословным делением. Система варн, о которой шла речь, выросла в результате необходимости приспособить рабовладельческий уклад общества к пережиткам первобытнообщинных отношений, тормозившим общественное развитие. Как всякая сословная система, она оказывала консерва-

тивное влияние на любые изменения в обществе. Любые изменения в общественном строе вступали в острый конфликт со сковывающей общество системой варн и порожденной сословно-классовым делением общества идеологией.

Эксплуатации в тот период подвергались не только рабы, но и те группы трудящихся, которые считались формально свободными, но зачастую находились в худшем экономическом положении, чем рабы. Это были различные категории людей, не входившие ни в одну из варн, т. е. разного рода наемные работники и разоряемые налогами мелкие земледельцы. Наличие дарового рабского труда обесценивало и труд свободных членов общества. Важно отметить, что одним из значительных источников пополнения массы рабов был добровольный переход свободных в рабское состояние. Таким путем можно было получить хоть какой-то прожиточный минимум. А предоставленный самому себе «свободный» нищий был обречен на голодную смерть.

Кстати, нищие составляли в древней Индии довольно значительную массу совершенно отстраненных от производительного труда людей. Нищенство было возведено в ранг религиозного подвига, а подаяние считалось одной из главных добродетелей для мирян. Ряд древних текстов воспевают ту свободу, которую обретает порвавший с семьей и хозяйством, «отбросивший все иллюзии» нищий.

На основе древнеиндийских религиозных верований, главные догматы которых изложены в сборниках, носящих название «веды», сложился брахманизм, освящавший привилегированное положение высших варн, особенно брахманов. Брахманизм подчеркивал непреодолимую пропасть, лежащую между теми, кто относился к высшим варнам, и шудрами, не говоря уже о лицах, не входивших ни в одну из варн. Монополией брахманов



были культовые действия, обряды, запреты, жертвоприношения, своеобразные для каждой варны. За выполнение требований брахманов обещалась небесная награда, лучшие перерождения. Шудрам же и тем, кто не входил ни в одну из варн, путь к спасению был закрыт.

В силу ряда обстоятельств к середине I тысячелетия до н. э. примитивный характер древнеиндийских рабовладельческих отношений вступил в конфликт с постепенно развивавшимися производительными силами. В результате в области идеологии возникает оппозиция брахманизму, создается ряд новых религиозных систем, яростно критикующих брахманизм.

К началу эпохи формирования раннего буддизма (VI—III вв. до н. э.) в Северной Индии было множество мелких постоянно враждовавших между собой государств. Как степень развития рабовладельческих отношений в этих государствах, так и формы правления в них были различны. Некоторые были развитыми рабовладельческими монархиями, со сложившимися органами власти, откровенно направленными на подавление рабов и массы формально свободных, но жестоко эксплуатируемых мелких земледельцев. В других были еще сильны племенные органы управления, хотя процесс классового расслоения уже достиг значительной степени. В них подчас не было еще полной монополизации власти в руках сильнейших из рабовладельцев. Одни из этих государств были самостоятельными, другие находились в политической зависимости от более сильных соседей.

Рабовладельческий строй хотя и сковывал развитие производительных сил, но не мог остановить этого процесса. Результатом роста производительных сил было усложнение общественных отношений, усиление классовой борьбы, формирование новых социальных институтов, изменения в области общественного сознания, выра-